

Elinkeino-, liikenne- ja
ympäristökeskus

Työvoiman ja koulutuksen tarvetutkimus 2010

Yhteenveto luovien alojen työnantajahaastatteluiden ja
asiantuntijaraadin tuloksista

2/2011

Varsinais-Suomen elinkeino-, liikenne ja
ympäristökeskuksen julkaisu

RAMBOLL

TYÖVOIMAN JA KOULU- TUKSEN TARVETUTKIMUS 2010

YHTEENVETO LUOVIIEN ALOJEN
TYÖNANTAJAHAASTATTELUIDEN JA
ASiantuntijaraadin tuloksista

ESIPUHE

Varsinais-Suomen ELY-keskuksen lyhyen aikajänteen ennakointikäytäntöihin on kuulunut 2000-luvun alkuvuosista lähtien työvoima- ja koulutustarvetutkimus (TKTT), jossa lähinnä TE-toimistot haastattelevat valitun toimialan yrityksiä. Näitä tuloksia analysoidaan erikseen koolle kutsutuissa asiantuntijaraadeissa, jotka laativat muun muassa SWOT-analyysin ja tekevät toimenpide-ehdotuksia toimialan ja yritysten kehittämiseksi. Prosessin tavoitteena on tunnistaa työnantajien tarpeita, verkottaa toimialan keskeisiä toimijoita sekä lisätä TE-hallinnon tuntemusta ja ymmärrystä ko. toimialan toiminnasta ja tulevaisuuden näkymistä.

Syksyllä 2010 Humanistinen Ammattikorkeakoulu haastatteli ns. luovilta aloilta elokuva,- video ja televisio-ohjelmatoiminnan, taideteollisen muotoilun ja suunnittelun sekä ohjelmatoimistot ja manageripalvelut- alojen 31 yritystä. Asiantuntijaraati kokoontui lokakuussa ja sen toteutti Ramboll Management Consulting-yhtiö. Raadin laatimaa SWOT-analyysiä ja raadin toimenpide-esityksiä jalostettiin edelleen sekä priorisoitiin erillisellä sähköisellä kyselyllä, joka suunnattiin niin haastatelluille yrityksille kuin asiantuntijaraadin jäsenille.

Haluan kiittää tämän luovien alojen TKTT-prosessin toteuttamisesta Humanistista Ammattikorkeakoulua, Ramboll Management Consulting-yhtiötä sekä asiantuntijaraatiin osallistuneiden työnantajien, oppilaitosten ja TE-hallinnon edustajia.

Turussa 4.1.2011

Pekka Sundman

TYÖVOIMAN JA KOULUTUKSEN TARVETUTKIMUS 2010 YHTEENVETO LUOVIEN ALOJEN TYÖNANTAJAHAASTATTELUIDEN JA ASIAANTUNTIJARAADIN TULOKSISTA

SISÄLTÖ

	Tiivistelmä	1
1.	Johdanto	3
2.	Yritysten taustatietoja	6
2.1	Luovien alojen tunnuslukuja Varsinais-Suomessa ja Suomessa	6
2.2	Henkilöstömäärä ja sen kehitys haastatelluissa yrityksissä	8
2.3	Henkilöstön ammattinimikkeet	8
2.4	Henkilöstön ikärakenne	10
3.	Suhdannotilanne	11
4.	Työvoiman lisäys- ja vähentämistarpeet	14
4.1	Työvoiman käyttöaste	14
4.2	Työvoiman tarpeen kehitys	14
5.	Rekrytointiongelmat	18
6.	Muutokset ammateissa	20
7.	Koulutustarpeet ja esitykset oppilaitoksille	22
8.	Vienti ja kansainvälistyminen	25
9.	Verkostoitumistarpeet ja yritysideoita	27
10.	Vapaa sana	28
11.	Asiantuntijaraadin näkemykset toimialasta	30
11.1	Trendit, heikot signaalit ja villit kortit	31
11.2	SWOT – Vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat	33
11.3	Kehittämissesitykset	35

Liite 1: Luovien alojen TKTT-asiantuntijaraati 26.10.2010, osallistujat

TIIVISTELMÄ

Tämä Varsinais-Suomen ELY-keskuksen luovien alojen työvoima- ja koulutustarvetta (TKTT) koskeva raportti koostuu Humanistisen Ammattikorkeakoulun haastattelujen ja Ramboll Management Consultingin järjestämän työpajan tuloksista. Työn toimeksiantajana on ollut Varsinais-Suomen ELY-keskuksen tutkimus- ja ennakointipalvelut. Työ on yksi eri aloille säännöllisesti tehtävistä TKTT-tutkimuksista. Näissä haastatellaan aina kyseisen alan yrityksiä niiden nykyisistä ja lyhyen aikajänteen työvoima- ja koulutus-tarpeista, rekrytointiongelmista, muutoksista ammateissa ja työn sisällössä sekä yritysten alihankinta- ja verkottumissuunnitelmista. Lisäksi aiheina ovat yrityksen henkilökunnan ikärakenne ja eläköityminen, suhdannetilanne ja vientinäköymät.

Luoviksi aloihin lukeutuvat tässä selvityksessä toimialaluokituksen (TOL 2008) mukaiset toimialaluokat

- 591 Elokuva-, video- ja televisio-ohjelmatoiminta
- 741 Taideteollinen muotoilu ja suunnittelu
- 749 Muualla luokittelemattomat erikoistuneet palvelut liike-elämälle (ohjelmatoimistot ja manageripalvelut)

Vuonna 2007 julkaistun kansallisen luovien alojen yrittäjyyden kehittämisstrategian mukaan Suomi voi luovien alojen yrittäjyyttä kehittämällä vahvistaa muiden alojen ja koko maan kilpailukykyä. Luovien alojen etuna on se, että kansainvälisessä ympäristössä toimivat luovien alojen yritykset eivät siirrä perustuotantoaan kovin helposti ulkomaille. Strategian tukemana pyritäänkin vuoteen 2015 mennessä luomaan alan yrityksille suotuisa, uskaltamiseen kannustava toimintaympäristö.

Varsinais-Suomessa on hyvä luovien alojen keskittymä, kolmanneksi suurin selkeästi vahvimman pääkaupunkiseudun sekä Ahvenanmaan jälkeen. Alalla riittäisi kuitenkin mahdollisuuksia pääkaupunkiseudun luovien alojen asukaskohtaisen arvonlisäyksen ollessa vuonna 2007 2500 euroa Varsinais-Suomen jäädessä 940 euroon. Lisäksi kulttuurialojen osuus alueen taloudellisesta tuloksesta on laskenut hivenerä vuosikymmenen alusta. Samoin mainittujen tutkimukseen kuuluvien alojen liikevaihto on pienentynyt verrattaessa vuotta 2008 vuoteen 2006. Samaan aikaan kansallinen kehitys on ollut kuitenkin päinvastainen.

Tutkimuksessa haastateltiin yhteensä 31 luovan alan yritystä, joissa oli henkilökuntaa yhteensä 175. Haastateltujen yritysten henkilöstö oli iältään melko nuorta. 47 % kaikista työntekijöistä oli 25–39-vuotiaita.

Suurin osa haastatelluista yrityksistä arvioi nousukauden alkaneen. Luovien alojen arviointiin hyötyvän tästä. Työvoiman tarpeen ei kuitenkaan uskottu merkittävästi kasvavan. Kysyttäessä yritysten kohtaamia rekrytointiongelmia, hajaantuivat vastaukset melko lailla. Tyypillisesti ongelmien nähtiin kytkeytyvän työnhakijan ominaisuuksiin työpaikkaan liittyvien tekijöiden ollessa ongelmien taustalla huomattavasti harvemmin. Ongelmia perusteltiin useimmiten hakijoiden riittämättömällä työkokemuksella, riittämättömällä monitaitoisuudella ja työnhakijan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyvillä tekijöillä. Pyydettyä yrityksiä arvioimaan ammateissa ja toimialoilla havaitsemiaan muutoksia yleisimmäksi nousikin moniosaamisen tarpeen vahvistuminen. Aikaisemmin eril-

listen ammattinimikkeiden alle kuuluneet tehtävät ovat yhdistyneet yhden tehtävänimikkeeseen alle ja ammattirajat ovat hälvenneet. Myös teknologinen kehittyminen on vaikuttanut osaamisvaatimukseen: koodaajien on hallittava yhä useampia teknologia-alustoja. Toimialoja koskeneet muutokset olivat ammatteja koskevia muutoksia hajanaisempia. Osaamistarpeita kartoitettiin myös pyytämällä haastateltavia arvioimaan koulutukseen liittyviä vajeita. Etenkin jatkuvan teknologisen kehityksen koettiin aiheuttavan lisäkoulutustarpeita ATK-taitoihin liittyen. Yritysten kansainvälinen ympäristö puolestaan oli lisännyt kielikoulutuksen tarvetta. Alalle tyypillistä lienee, että puolet yrityksistä kertoi käyttäneensä freelancer- tai alihankintamuotoista työvoimaa.

Valtaosalle haastateltuja yrityksiä kansainvälinen liiketoiminta ei ollut kovin ajankohdasta, vain seitsemän yritystä harjoitti vientiä. Kysyttäessä yritysten kaipaamaa alueviranomaisen tukea viennin edistämiseksi, yritykset painottivat tukea näkyvyyden ja läsnäolon vahvistamiseksi kohdemaassa. Verkostoituminen taas koettiin erittäin tärkeäksi oman liiketoiminnan kannalta. Haastatelluista yrityksistä 15 olikin jo verkostoitunut omasta mielestään hyvin. Kuusi vastaajaa näki verkostoitumisen suhteen lisätarpeita. Haastatteluissa ilmenikin, että yritykset kaipaavat tuekseen verkostoitumiseen liittyviä foorumeita ja välineitä, esimerkkeinä mainittiin ideapankki ja kansainväliset tapahtumat.

Haastattelujen tuloksia käsiteltiin ja syvennettiin Varsinais-Suomen luovien alojen toimijoita kokoavassa työpajassa, jossa määriteltiin työvoima- ja koulutustarpeeseen vaikuttavia trendejä, heikkoja signaaleja ja vilttejä kortteja sekä laadittiin alan SWOT. Lopuksi tunnistettiin konkreettisia kehitysesityksiä. Alan trendeistä useimmat kytkeytyivät luovia aloja yleisesti koskevaan näkökulmien pirstaloitumiseen. Tarpeiden ja tarjonnan nähtiin yksilöityvän. Tässä toimijoiden verkostoitumisella sekä teknologialla, erityisesti sosiaalisella mediallynähtiin olevan suuri merkitys. Trendeiksi nostettiin myös kansainvälistymisen ja toisaalta paikallisen erityisyyden ulottuvuudet. Samoin keskusteltiin runsaasti kestävästä kehityksestä ja eettisyyden vahvistumisesta. Useat heikoiksi signaaleiksi mielletty teemat käsittelivät työn tekemisen tapojen muutosta. Heikkouksiksi nimettiin myös taide- ja kulttuurisäilytysten roolin muuttuminen yhä enemmän koko yhteiskuntaa ja kaikkia toimialoja läpäisevämmäksi. Viltteiksi kortteiksi nostetut ideat olivat pääasiassa yksittäisiä. Keskustelussa painotettiin erilaisten osaamis- ja toimialojen täysin uudenlaisten ja yllättävien yhdistelmien mahdollisuuksia.

Alueen luovien alojen merkittävänä vahvuuksina ja mahdollisuuksina pidettiin Jalostamo-palvelua ja Tekes-ohjelmia. Kulttuuripääkaupunki-hanke nousi esiin sekä vahvuutena, mahdollisuutena että uhkana. Muutoin vahvuuksina pidettiin Creve-yrityshautomoa sekä alueen yhteistä tahtoa panostaa luovaan talouteen. Muita vahvuuksia taas olivat verkkokaupan vahvistuminen, eri alojen ihmisten kokoaminen yhteen sekä kulttuurikeskus LOGOMO. Useat heikkouksiksi tunnistetut teemat kytkeytyvät oman osaamisen ja yhteistyön hyödyntämiseen ja esiintuomiseen ja toiminnan pitkäjänteisyyteen. Suurimpana heikkoutena pidettiin alan toimijoiden liiallista turvaamista julkisiin toimijoihin.

1. JOHDANTO

Varsinais-Suomen ELY-keskus toteuttaa vuosittain valittuja aloja koskevia Työvoima- ja koulutustarvetutkimuksia (TKTT) Varsinais-Suomen alueella. Tutkimukset toteutetaan haastattelemalla kyseisen alan yrityksiä niiden nykyisistä ja lyhyen aikajänteen työvoima- ja koulutustarpeista, rekrytointiongelmista, muutoksista ammateissa ja työn sisällössä sekä yritysten alihankinta- ja verkottumissuunnitelmista. Lisäksi aiheina ovat yrityksen henkilökunnan ikärakenne ja eläköityminen, suhdannetilanne ja vientinäkömät.

Tämä raportti pohjautuu vuoden 2010 syksyllä toteutettujen, luovien alojen TKTT-haastattelujen tuloksiin. Haastattelut on toteuttanut Sami Peltola Humanistisesta Ammattikorkeakoulusta. Haastattelujen lisäksi luovien alojen asiantuntijoista koostuva ryhmä esitti Ramboll Management Consultingin järjestämässä työpajassa omat näkemyksensä toimialojen tilasta ja niiden kehityksestä.

Luoviksi aloihin lukeutuvat tässä selvityksessä toimialaluokituksen (TOL 2008) mukaiset toimialaluokat

- 591 Elokuva-, video- ja televisio-ohjelmatoiminta
- 741 Taideteollinen muotoilu ja suunnittelu
- 749 Muualla luokittelemattomat erikoistuneet palvelut liike-elämälle (ohjelmatoimistot ja manageripalvelut)

Luovien alojen kehittyminen Varsinais-Suomessa ja Suomessa

Tilastokeskuksen mukaan kulttuurin talous keskittyy asukaskohtaisella arvonlisäyksellä mitattuna vahvasti pääkaupunkiseudulle¹. Pääkaupunkia seuraavat Ahvenanmaa ja Varsinais-Suomi, joiden asukaskohtainen arvonlisäys on niin ikään maan keskiarvoa suurempi. Kulttuurin ja joukkoviestinnän toimialojen arvonlisäys asukasta kohden oli vuonna 2007 pääkaupunkiseudulla noin 2500 euroa, Ahvenanmaalla noin 1 000 euroa ja Varsinais-Suomessa noin 940 euroa. Maan keskiarvo oli noin 930 euroa.

Kuten alla olevasta kuvasta näkee, ovat kaikki kulttuuritoimialat työllistäneet Varsinais-Suomessa vuonna 2007 noin 4,2 % alueen koko työvoimasta. Osuus on hieman nousut vuodesta 2001, jolloin vastaava prosenttiosuus oli 4,1 %. Kulttuurialojen osuus koko Varsinais-Suomen arvonlisäyksestä on hieman laskenut vuodesta 2001 ja oli vuonna 2007 3,2 %. Kulttuurialojen osuus koko alueen tuotannosta on laskenut vuoden 2001 3,4 %:sta 3,2 %:iin vuonna 2007.

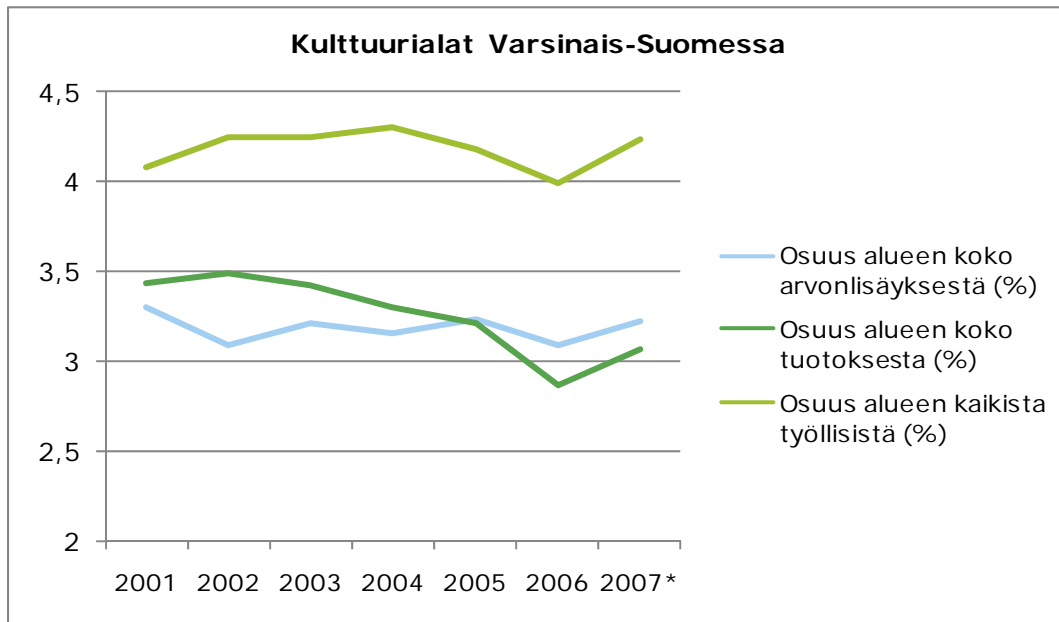
Turun kauppakorkeakoulun selvityksen² mukaan Suomen luovista aloista erityisesti taidealat kehittyivät vuosien 2000 ja 2005 välillä hyvin – niiden arvonlisäys kasvoi 27 % ja yritysten määrä lisääntyi 21 %. Toimialatasolla tarkasteltuna arvonlisäys kehittyi taidealojen lisäksi eniten radio- ja televisioalalla, elokuva- ja videoalalla, muotoilualalla sekä arkkitehtuurialalla vuosien 2000–2005 aikana.

Taidealojen lisäksi myös elokuva- ja videotoiminnan, peliohjelmistojen ja muotoilun piirissä syntyi paljon uutta yritystoimintaa. Henkilöstömäärät kasvoivat voimakkaasti mm. muotoilun yrityksissä, peliohjelmistoyrityksissä sekä elokuva- ja videotoiminnassa.

¹ <http://www.stat.fi/til/klit/index.html>

² Luovan kentän yritystoiminta – elinkelpoisuus ja kehityssuunnat, http://www.tem.fi/files/22766/Luovien_alojen_yrittajyyys.pdf

Kuva 1: Kulttuurialojen osuus Varsinais-Suomen arvonlisäyksestä, tuotoksesta sekä kaikista työllisistä

Luovien alojen yrittäjyyden kehittämisstrategia 2015

Entinen kauppa- ja teollisuusministeriö julkaisi luovien alojen yrittäjyyden kehittämisstrategian vuonna 2007³. Strategian tavoitteena on luoda vuoteen 2015 mennessä suotuisa, uskaltamiseen kannustava toimintaympäristö luovien alojen yrityksille. Strategian julkaisemisen taustana oli luovien alojen vahva kasvu Suomessa ja Euroopassa 2000-luvun alussa. Alan liikevaihto ja jalostusarvo kasvoivat Suomessa vuosien 2000 ja 2005 välillä 15 % samalla kuin esimerkiksi metsäteollisuuden jalostusarvo laski 38 %. Strategiaassa luovat alat määritettiin käsittämään seuraavassa taulukossa kuvatut alat.

animaatiotuotanto	muotoilupalvelut
arkkitehtipalvelut	musiikki ja ohjelmapalvelut
elokuva- ja tv-tuotanto	peliala
kuvataide ja taidegalleriat	radio- ja äänituotanto
käsityö	taide- ja antiikkikauppa
liikunta- ja elämyspalvelut	tanssi ja teatteri
mainonta- ja markkinointiviestintä	viestintäala

Strategian mukaan Suomi voi luovien alojen yrittäjyyttä kehittämällä vahvistaa muiden alojen ja koko maan kilpailukykyä. Koko maan kilpailukykyä voidaan parantaa erityisesti animaation, muotoilun, mainonnan ja viestinnän tuottamien palvelujen kautta. Luovien alojen etuna on se, että globalisoituneessa ja kansainvälisessä ympäristössä toimivat luovien alojen yritykset eivät siirrä perustuotantoon kovin helposti ulkomaille, sillä heidän liiketoimintansa perustuu laajalti omaan osaamiseen.

Luovien alojen yrittäjyyden kehittämisstrategian tavoitteena on mahdollistaa entistä useamman yrityksen kasvu ja kansainvälistyminen, mikä edellyttää kärkiyritysten tun-

³ Luovien alojen yrittäjyyden kehittämisstrategia 2015, Julkaisuja 10/2007, Kauppa- ja teollisuusministeriö

nistamista sekä panostamista myös pienten yritysten kansainvälistymiseen. Tuotekehityksessä on tavoitteena keskittyä niin ikään kansainvälisesti kilpailukykyisiin tuotteisiin. Luovien alojen strategian tavoitteena on myös löytää uusia rahoitusmuotoja tuotekehitykseen. Yrityksissä nähdään tarvittavan tuottaja- ja manageriosaamista sekä uudenlaisia yrittäjiä ja johtajia, jotka toimivat ammattitaitoisesti kansainvälisessä toimintaympäristössä.

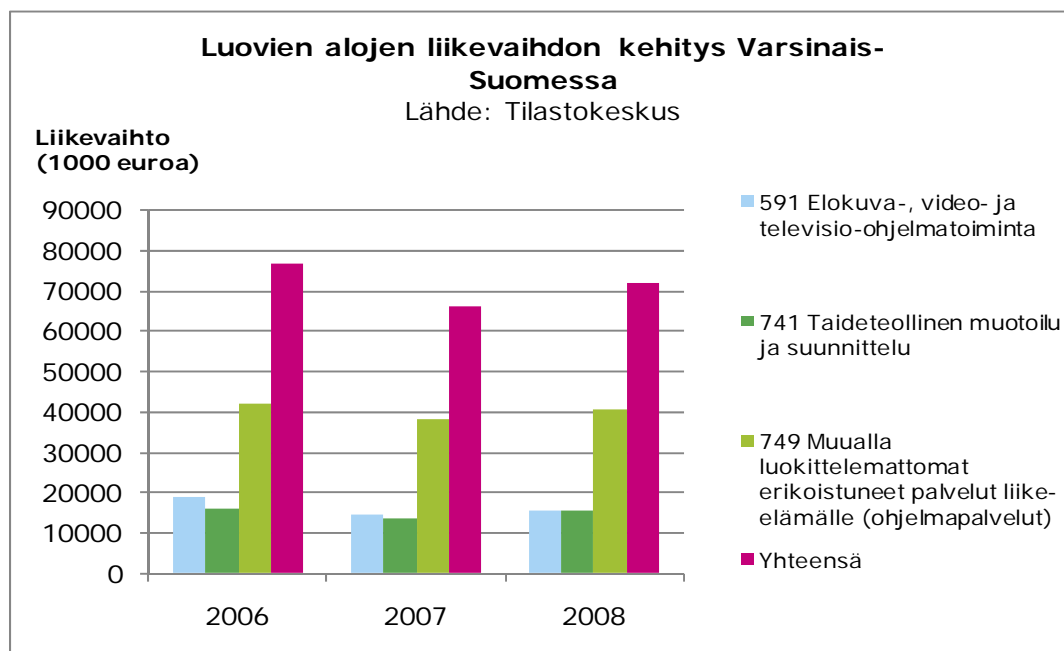
Strategia määritteli kolme luovien alojen kehittämisen kärkihanketta, jotka toteutetaan vuoteen 2015 mennessä. Ensimmäinen koskee Jalostamo-konseptin tuotteistamista ja laajentamista, joka tähtää liiketoiminnan kehittämiseen alkavissa ja mikroyrityksissä. Kaksi muuta kärkihanketta koskivat luovien alojen verkostojen ja koulutuksen kehittämistä sekä kuluttajille ja muille yrityksillä suunnattujen monialaisten palveluinnovaatioiden ja -konseptien luomista.

Seuraavissa luvuissa tarkastellaan ensin Varsinais-Suomessa toteutettujen, luovien alojen Työvoima- ja koulutustarvetutkimuksen puitteissa tehtyjen yrityshaastattelujen tuloksia sekä asiantuntijaraadin näkemyksiä Varsinais-Suomen luovien alojen nykytilasta ja kehitysnäkymistä.

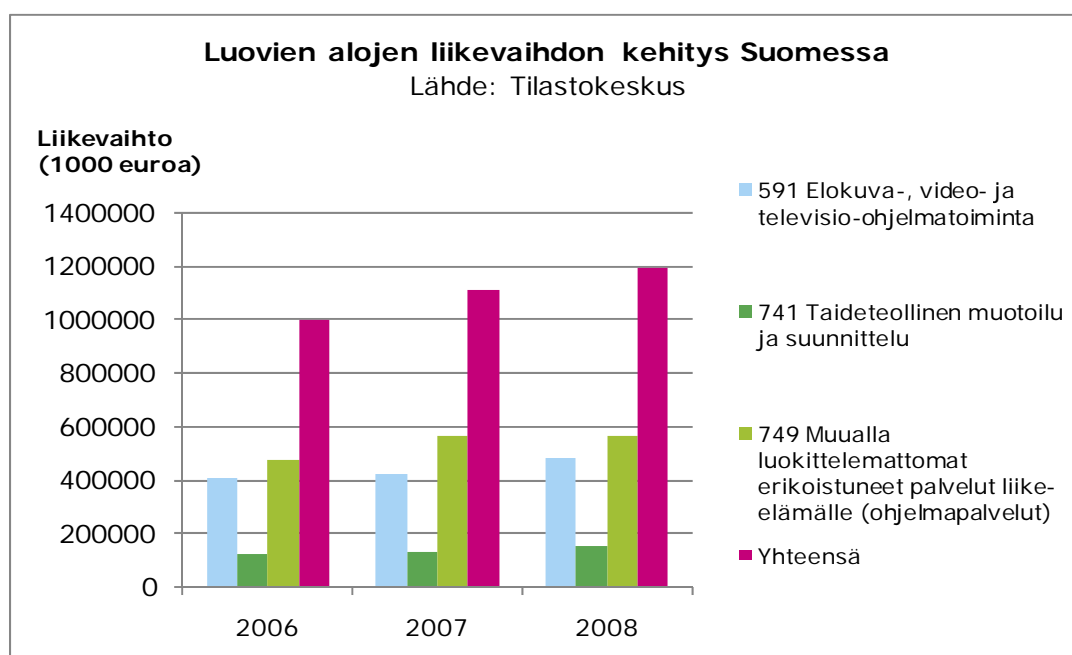
2. YRITYSTEN TAUSTATIETOJA

2.1 Luovien alojen tunnuslukuja Varsinais-Suomessa ja Suomessa

Luovien alojen liikevaihto on kehittynyt viime vuosien aikana koko maan vastaavaa lukua hitaammin (ks. alla olevat kuvat). Luovien alojen yritysten liikevaihto on kasvanut koko maassa kaikilla kolmella toimialalla vuosien 2006–2008 välisenä aikana. Varsinais-Suomessa tapahtui etenkin vuosien 2006 ja 2007 välillä notkahdus. Vuonna 2008 alojen liikevaihdot nousivat vuoden 2007 luvuista mutta eivät yltäneet vuoden 2006 tasoihin. Toimialojen liikevaihtoluvuista näkee myös, että *elokuva-, video- ja televisio-ohjelmatoiminnan* toimiala korostuu koko maassa selkeästi Varsinais-Suomea enemmän.

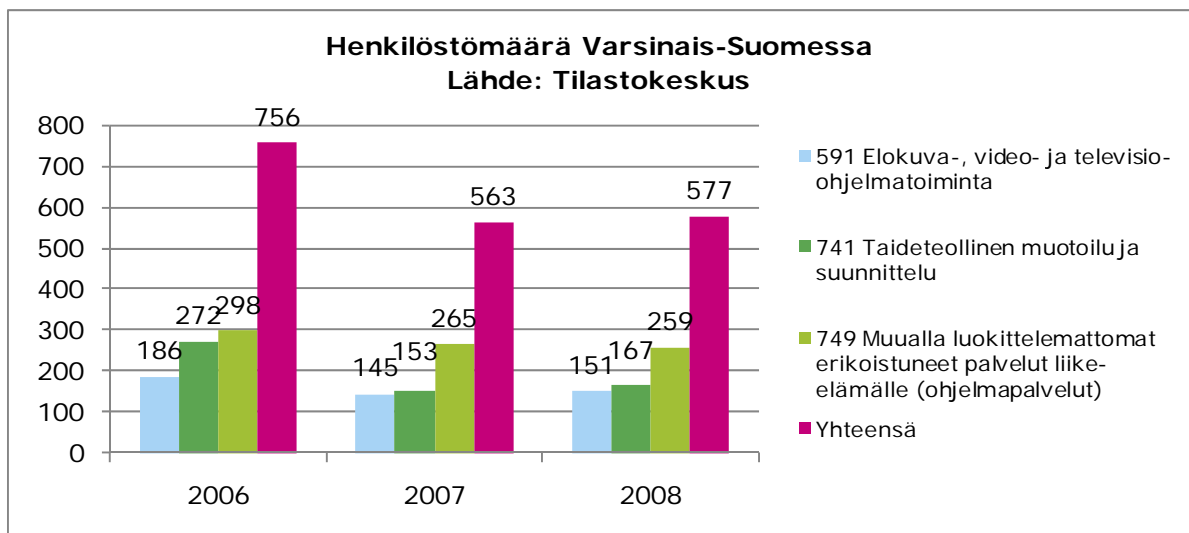
Kuva 2: Liikevaihdon kehitys 2006–2008 luovilla toimialoilla Varsinais-Suomessa

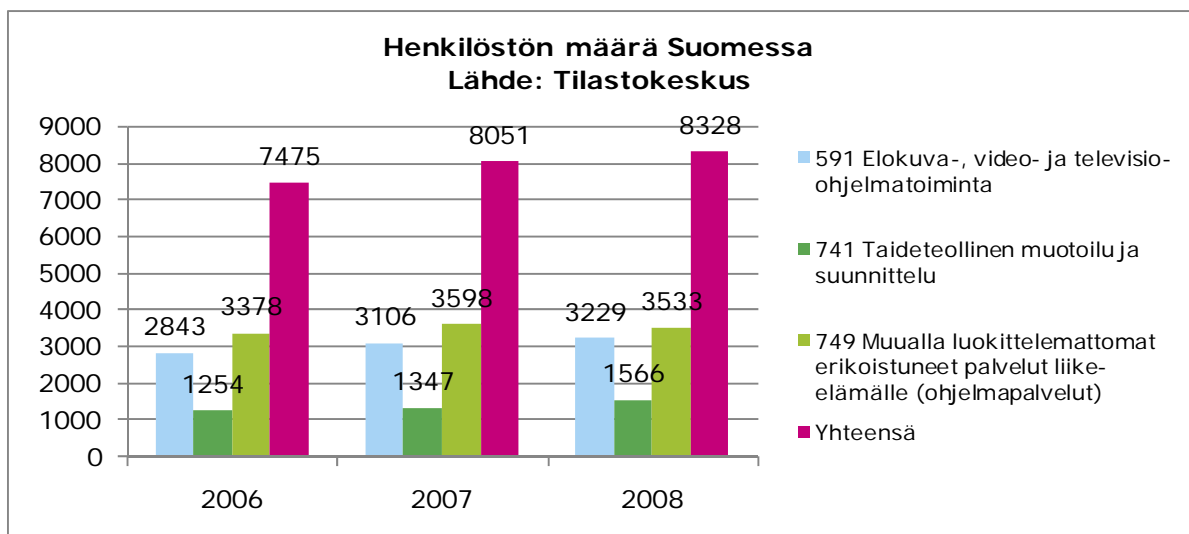
Kuva 3: Liikevaihdon kehitys 2006–2008 luovilla toimialoilla koko maassa

Alla olevissa kuvissa on esitetty luoville aloille työllistyneiden henkilöiden määrän kehitys Varsinais-Suomessa ja koko maassa vuosien 2006–2008 välillä. Myös henkilöstöluvut kertovat, että kehitys on ollut koko maassa Varsinais-Suomea myönteisempää. Kaikkien kolmen toimialan yhteenlaskettu henkilöstömäärä on kasvanut tällä ajanjaksolla kun samaan aikaan Varsinais-Suomen henkilöstön kokonaismäärä on laskenut.

Erityisesti taideteollisen muotoilun ja suunnittelun toimialalla on Varsinais-Suomessa tapahtunut suuri notkahdus henkilöstömäärissä vuosien 2006 ja 2007 välillä. Henkilöstömäärissä mitattuna edellä mainittu toimiala korostuu suhteellisesti muuta maata enemmän ja *elokuva-, video- ja televisio-ohjelmatoiminta* taas vähemmän. Mielenkiintoista on huomata, että henkilöstömäärältään *taideteollisen muotoilun ja suunnittelun* toimiala oli vuonna 2006 melko lähellä *ohjelmatoimistoja ja manageripalveluja*, mutta liikevaihtolukuja tarkastellessa jälkimmäinen oli yli kaksi kertaa ensimmäistä suurempi. Tästä johtunee henkilöstömäärän suuri vähennys taideteollisen muotoilun ja suunnittelun toimialalla. *Ohjelmatoimistot ja manageripalvelut*-toimiala kaikkina tarkasteluvuosina liikevaihdolla mitattuna yli kaksi kertaa niin suuri kuin kahden muun toimialan liikevaihto, mutta sama ei heijastu henkilöstömääriä koskevissa luvuissa. Koko maan tasolla liikevaihto ennustaa sen sijaan melko hyvin henkilöstömäärän suhteellista jakautumista toimialojen kesken.

Kuva 4: Luovien alojen henkilöstömäärän kehitys Varsinais-Suomessa 2006–2008

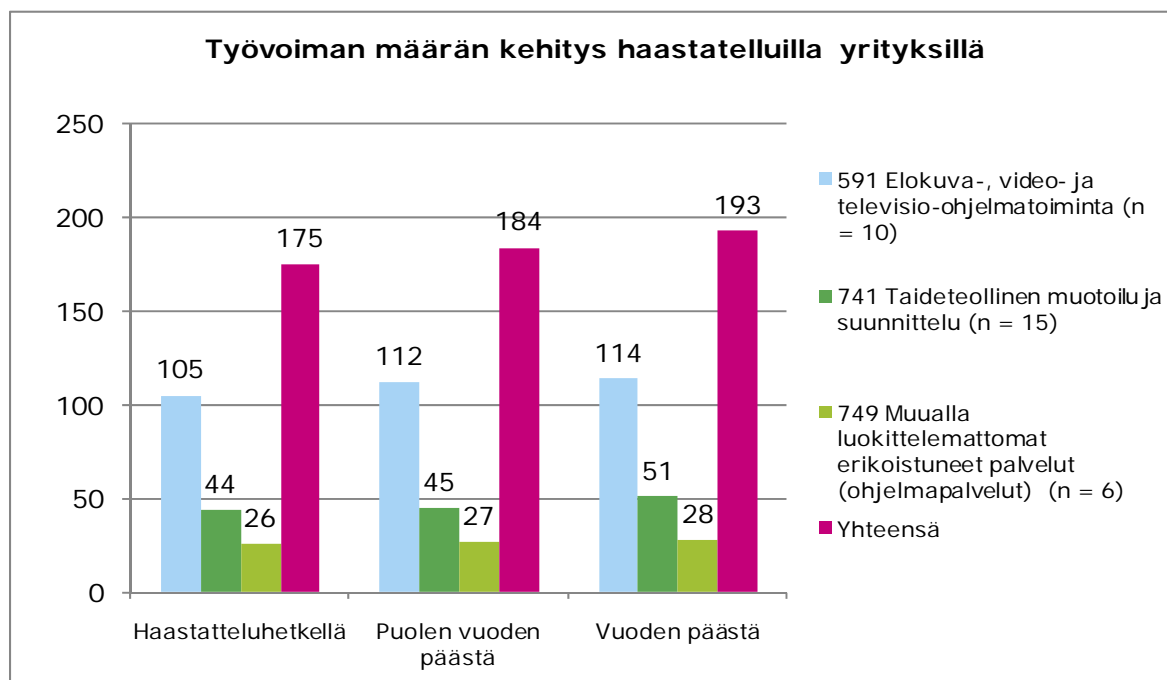
Kuva 5: Luovien alojen henkilöstömäärän kehitys koko maassa 2006–2008

2.2 Henkilöstömäärä ja sen kehitys haastatelluissa yrityksissä

Tutkimuksessa haastateltiin yhteensä 31 luovan alan yritystä. Näissä oli henkilökuntaa yhteensä 175. Alakohtaiset luvut on esitetty alla olevassa taulukossa. Yritysten arviot henkilöstömäärän kehityksestä olivat melko positiivisia - ne arvioivat keskimäärin, että heidän henkilöstömääränsä tulee kasvamaan seuraavan vuoden aikana 10,3 %. Suhteellisesti eniten henkilöstömäärää arvioivat kasvattavansa taideteollisen muotoilun ja suunnittelualan yritykset (15,9 %).

Toimiala	Haastatellut yritykset	Henkilöstömäärä haastatteluhetkellä	Henkilöstömäärä puolen vuoden päästä	Muutos % 6 kk	Henkilöstömäärä vuoden päästä	Muutos % 12 kk
Elokuva-, video- ja televisio-ohjelmatoiminta	10	105	112	6,7	114	8,6
Muulla luokittelemattomat erikoistuneet palvelut (ohjelmapalvelut)	6	26	27	3,9	28	7,7
Taideteollinen muotoilu ja suunnittelu	15	44	45	2,3	51	15,9
Yhteensä	31	175	184	5,1	193	10,3

Taulukko 1: Haastateltujen yritysten henkilöstömäärät haastatteluhetkellä, puolen vuoden ja 12 kuukauden sisällä

Kuva 6: Työvoiman määrä haastatelluissa yrityksissä ja arvio sen lyhyen aikavälin kehityksestä

2.3 Henkilöstön ammattinimikkeet

Yrityksiltä tiedusteltiin niiden henkilökunnan ammattinimikkeitä. Lista ei ole tyhjentävä, sillä yrityksiä pyydettiin mainitsemaan vain keskeiset nimikkeet. Tulokset on esitetty al-

la olevassa taulukossa. Monet nimikkeet kuten atk-suunnittelija, liikeyrityksen johtaja tai toimistotyöntekijä viittaavat ammatteihin, jotka ovat toimialasta riippumattomia. Mainittujen ammattien joukossa on niin ikään useita kohdetoimialoille tyypillisiä ammattinimikkeitä kuten kuvataiteilija, muotoilija ja näyttämömestari.

Ammattinimike
Atk-ohjelmoija
Atk-päällikkö
Atk-suunnittelija
Koneinsinööri
Koneteknikko
Kuvataiteilija
Liikeyrityksen johtaja
Mainos- ja markkinointisuunnittelija
Mainosalan työntekijä
Muotoilija
Myyntityön johtaja
Näyttämömestari
Näyttämötaiteilija
Ohjaaja
Ohjelman toimittaja
Tilinpitohenkilökunta
Toimistotyöntekijä

Taulukko 2: Haastatteluissa mainittuja keskeisiä ammattinimikkeitä

Seuraavassa on esitetty eräisiin ammattinimikkeisiin työpaikkailmoituksissa liitettyjä ns. ydinkvalifikaatioita eli osaamisvaatimuksia. Ammattinimikkeiden yhteydessä ilmoitettu lukumäärä viittaa Varsinais-Suomen TE-toimiston työnhakupalvelussa 18.11.2010 olleisiin, kyseiseen ammattinimikkeeseen liittyvien työpaikkailmoitusten määrään. Osaamisvaatimusten yhteydessä esitetyt luvut kertovat, kuinka usein kyseinen vaatimus työpaikkailmoituksissa yhteensä esitettiin⁴. Taulukosta saa viitteitä siitä, minkälaisia osaamisvaatimuksia työnantajat liittävät luovien alojen keskeisiin ammattinimikkeisiin.

Sija	Ohjelmisto-suunnittelijat (18)	Tietotekniikka-arkkitehdit, tietotekniikkasuunnittelijat (17)	Muotoilijat (7)	Mainosalan suunnittelijat (25)
1	Sql (13)	Java (11)	Muotoilija (5)	Suomen kieli (6)
2	Englannin kieli (13)	Ohjelmistoarkkitehti (10)	Hopea- ja vaatetusalan osaaja (3)	Tietotekniset valmiudet (5)
3	Sovelluskehitys (10)	Jsf (10)	Myyntityöhön (3)	Markkinointiassistentti (4)
4	Java (9)	Hibernate (9)	Mainonnan ja markkinoinnin suunnitteluun (3)	Mainosvalmistus (2)
5	Visuaalista osaamista (9)	Spring (9)	Autocad (3)	Ad assistentti (2)
6	C-kieli (8)	Scrum (8)	Julkisten palvelujen muotoilu ja design-manuaalitehtävä (2)	Visuaalinen suunnittelija (2)
7	Windows presentation foundation (7)	Maven2 (8)	Microsoft Office-ohjelmat (2)	
8	Visual basic (7)	Open source (6)	Ympäristövarusteiden muotoilu (katukalusteet, opasteet, valaisimet) (2)	

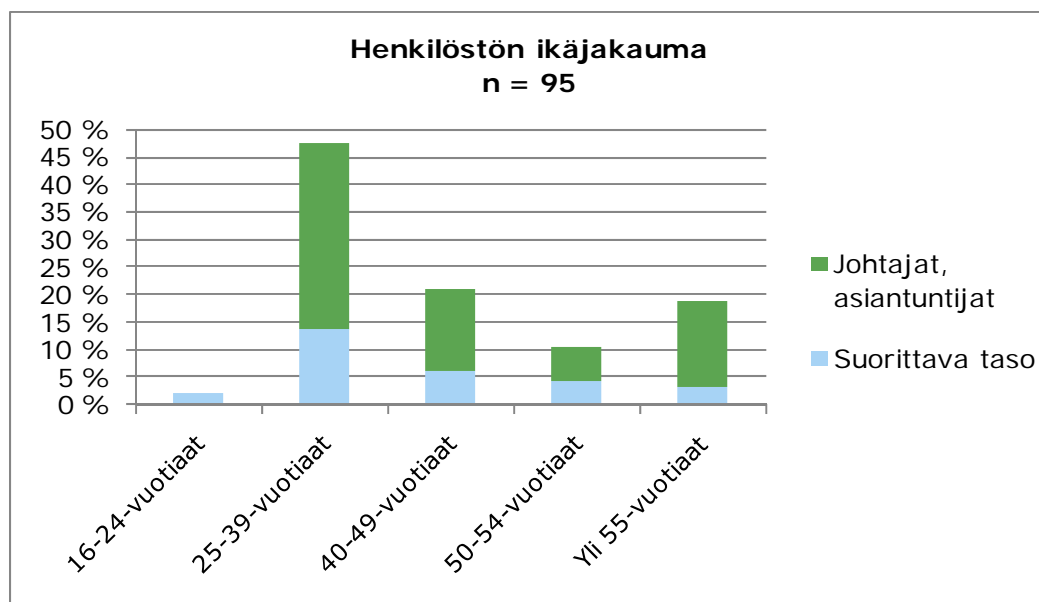
⁴ Aineiston lähde: Varsinais-Suomen ELY-keskus

9	Visual studio (7)	Englannin kieli (5)	Taitorakenteiden muotoilu (kaiteet, melues-teet, sillat) (2)
10	Agile (7)	Soap (5)	Konseptien kehittämisen (2)
11	Asp (6)	Paikkatiedon hyödyntäminen (4)	Adobe creative suite (2)
12	Silverlight (6)	Mule (4)	3d studio max (2)
13	Oracle (6)	Liferay (4)	
14	Moss (6)	Alfresco (4)	
15	Forms (6)	Tietohallinnon kehittämisen (4)	
16	Biztalk (6)	Sovelluskehitys (4)	
17	Php (5)	Liikkeenjohdon konsultointi (4)	
18	Open source (4)	Liiketoimintaprosessien kehittäminen sekä muutosjohtaminen (4)	
19	Javascript (4)	Ohjelmistoarkkitehti (4)	

Taulukko 3: Ammattinimikkeiden ydinkvalifikaatioita

2.4 Henkilöstön ikärakenne

Haastatelluissa yrityksissä henkilöstö oli iältään melko nuorta. 47 % kaikista työntekijöistä oli 25–39-vuotiaita. Seuraavaksi suurimman ikäryhmän muodostivat 40–49-vuotiaat (21 %). Ikäjakauma sisältää tiedot 95 työntekijän osalta, joten tulokset ovat suuntaa-antavia (aiemmin todettiin yrityksissä työskentelevän tällä hetkellä yhteensä 175 henkilöä). Yksi suorittavan tason henkilö oli siirtymässä eläkkeelle.

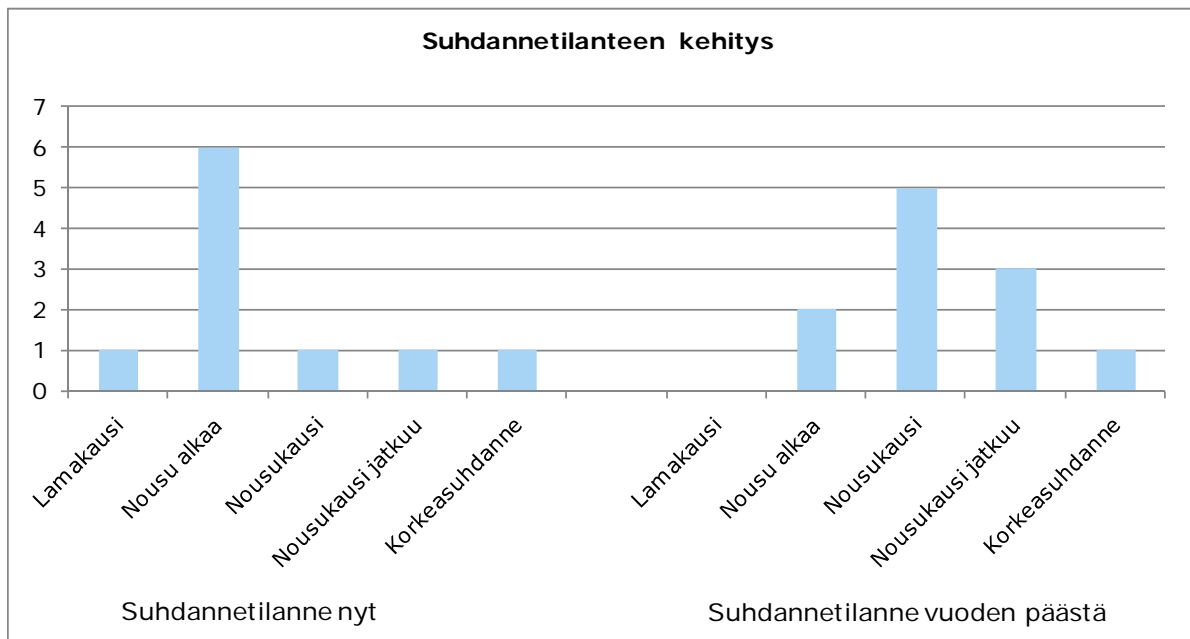

Kuva 7: Henkilöstön ikärakenne haastatelluissa yrityksissä

3. SUHDANNETILANNE

Yritykset arvioivat sekä toimialansa nykyistä suhdannetilannetta että suhdannetilannetta vuoden päästä oman yrityksensä näkökulmasta. Tulokset on esitetty alla olevassa kuvassa.

Osa yrityksistä ei antanut suoraa arvioita suhdannetilanteesta ja sen kehityksestä, vaan kommentoi näitä avovastauksessa. Suurin osa niistä yrityksistä, jotka arvioivat suhdannetilannetta annetun asteikon perusteella, arvioi nousukauden alkaneen. Yksi yritys näkee, että toimiala on yhä lamassa. Kolme yritystä näkee, että toimiala on joko nousukaudessa tai korkeasuhdanteessa. Yritykset arvioivat suhdannetilanteen kehittyvän parempaan suuntaan ja suurin osa näkee, että vuoden päästä toimialat ovat nousukaudessa. Kaksi näkee, että vuoden kuluttua toimialat ovat nousukauden alkuvaiheessa.

Kuva 8: Yritysten näkemykset suhdannetilanteesta ja sen kehittymisestä

Yritysharava-hankkeen puitteissa tehtiin Varsinais-Suomessa haastatteluja myös luovien alojen yrityksille vuoden 2010 aikana. Haastattelujen tarkoituksena on tuottaa TE-toimistoja, ELY-keskuksia sekä työ- ja elinkeinoministeriötä varten tietoa alueiden yrityksistä yrityselämän kehittämistoimintaa varten. Yritysharava.fi –sivustolla julkaistaan ELY-keskuksittain seuraavat tiedot:

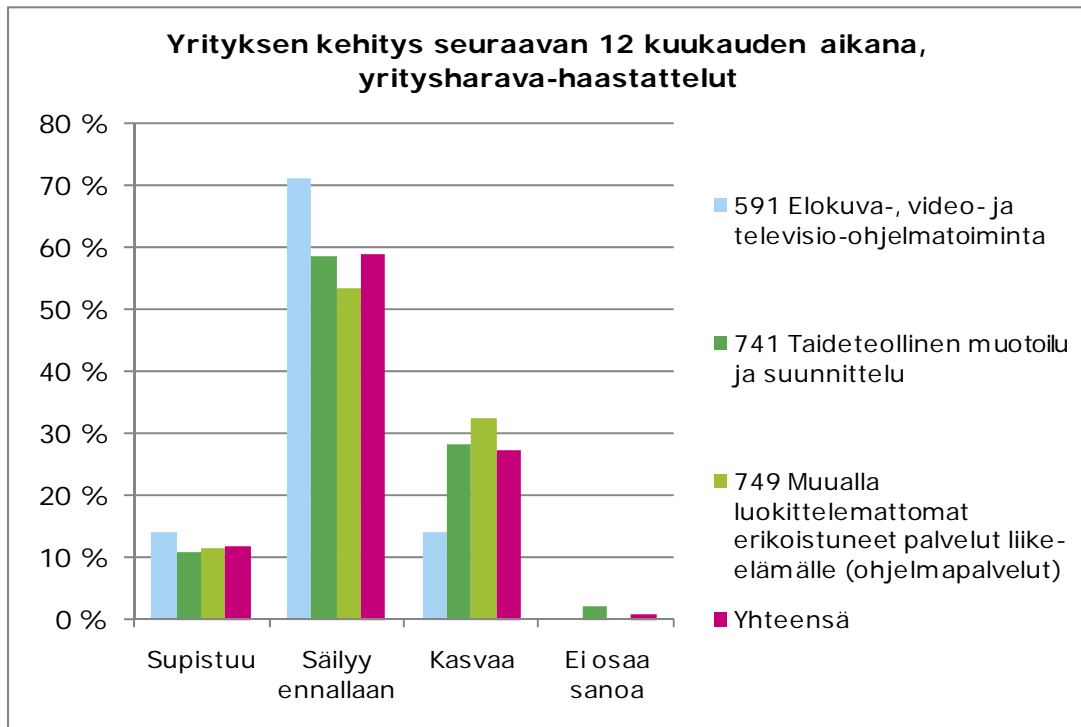
- Yritysten ja toimipaikkojen yleiset kehitysnäkymät seuraavan 12 kuukauden aikana
- Yritysten henkilöstömäärä ja arvio työvoimasta 2 vuoden kuluttua
- Nykyisen suhdannetilanteen vaikutus kannattavuuteen ja taloudelliseen asemaan
- Arvio yritysten henkilöstön eläköitymisestä
- Yritysten ja henkilöstön koulutustarpeet

Haastatteluja toteutettiin luovien alojen toimialoille Varsinais-Suomessa yhteensä 110.

Yritysharava-hankkeessa haastatelluista, luovilla aloilla toimivista yrityksistä vajaa 60 % arvioi, että yritysten kannattavuus ja taloudellinen asema säilyvät ennallaan seuraavan 12 kuukauden aikana⁵. 27 % arvioi kannattavuuden ja taloudellisen aseman kuitenkin paranevan. Elokuva-, video- ja televisio-ohjelmatoiminnan toimialan yritykset suhtautuivat seuraavan vuoden aikaiseen kehitykseen erityisen varauksellisesti.

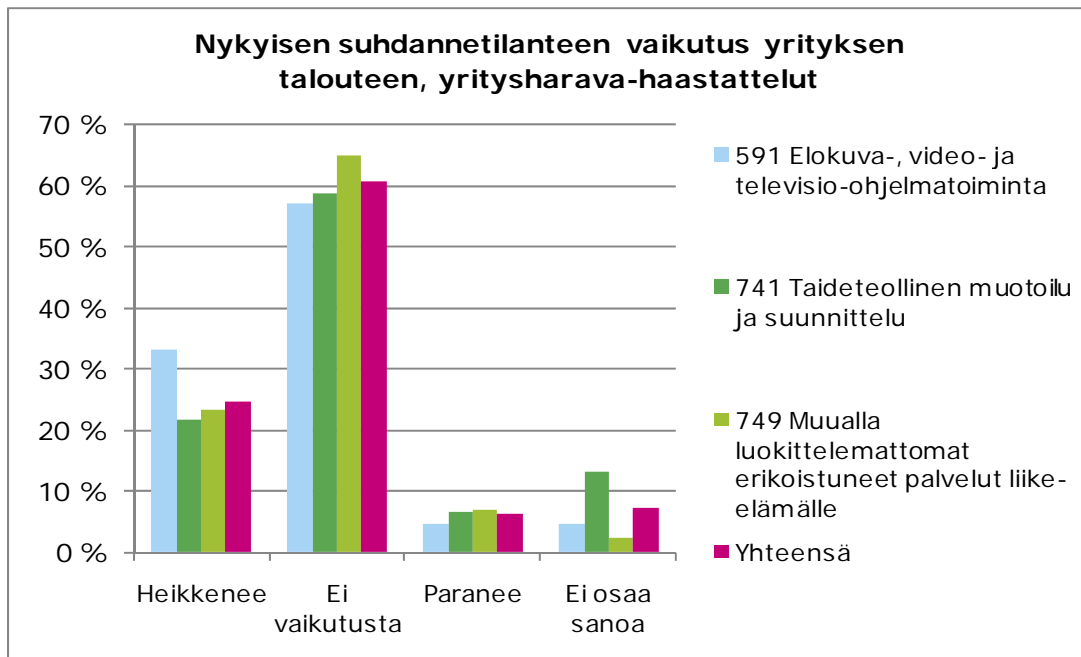
⁵ Lähde: Varsinais-Suomen ELY-keskus

Kuva 9: Yritysharava-hankkeessa haastateltujen yritysten arviot yritysten kannattavuuden ja taloudellisen aseman kehityksestä seuraavan 12 kuukauden aikana

Yrityksiltä tiedusteltiin yritysharava-haastatteluissa myös nykyisen suhdannetilanteen vaikutuksista yritysten talouteen. Yli 60 % yrityksistä arvioi, ettei suhdannetilanteella ole vaikutusta yrityksen talouteen. Neljännes näki, että suhdannetilanne heikentää yrityksen taloutta. Vain 6 % näki, että suhdannetilanne vaikuttaa yrityksen talouteen myönteisesti. Tämä eroavaisuus luovien alojen TKTT-haastatteluihin verrattuna liittyyne siihen, että TKTT-haastattelut tehtiin syksyllä 2010 ja suurin osa yritysharava-haastatteluista toteutettiin puolestaan vuoden 2010 ensimmäisen puoliskon aikana. Näin ollen TKTT-haastattelujen toteuttamishetkellä taloudellinen tilanne oli ehtinyt jo parantua alkuvuoteen 2010 verrattuna, ja yritykset näkivät noususuhdanteen alkaneen.

Kuva 10: Yritysharava-hankkeessa haastateltujen yritysten näkemykset suhdannetilanteen vaikutuksista yrityksen taloudelliseen tilanteeseen haastatteluhetkellä

Avoimet kommentit suhdannetilanteesta

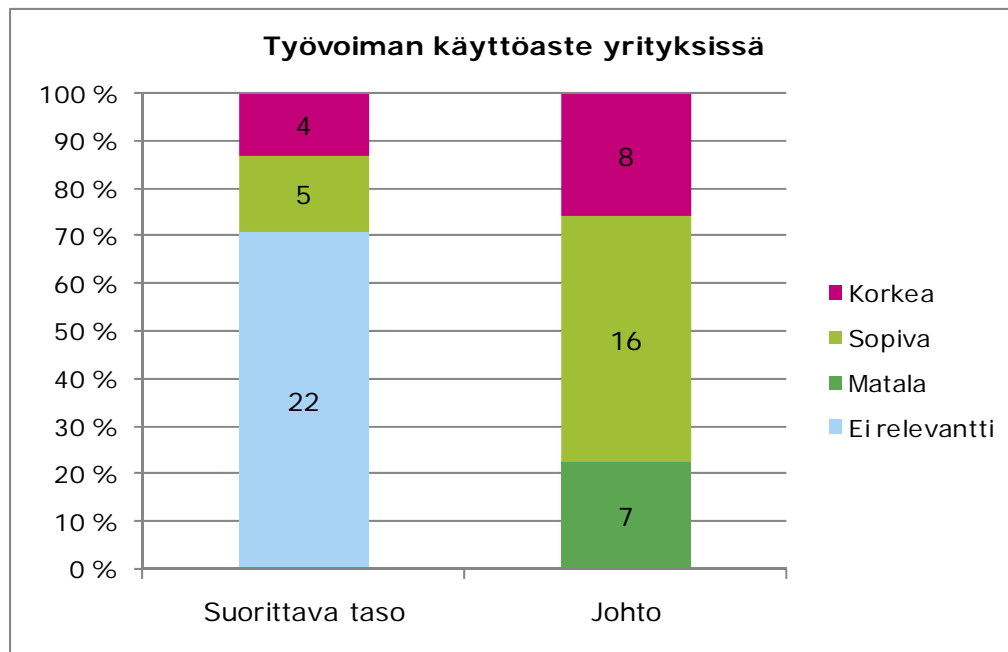
Seitsemän yritystä kommentoi suhdannetilannetta ja sen kehitystä avovastauksessa. Kolme yritystä näki suhdannetilanteen positiivisena. Yksi niistä näki, että toimiala on keskusuhdanteessa, eli hieman korkeasuhdannetta alhaisempi. Kaksi vastaajaa oli sitä mieltä, että noususuhdanne on alkamassa. Kaksi yritystä arvioi, että toimiala on tällä hetkellä tasasuhdanteessa. Yksi yritys on kokenut laskusuhdannetta ja yksi oli huolissaan Turun työllisyystilanteen kehityksestä.

Viisi yritystä totesi, että suhdanteilla ei ole varsinaisesti ollut vaikutusta heidän liiketoimintansa kannalta. Yksi näistä näki alan suhdanneherkkänä, mutta suhdannetilanne ei vaikuta suoraan sen tuotteen kysyntään.

4. TYÖVOIMAN LISÄYS- JA VÄHENTÄMISTARPEET

4.1 Työvoiman käyttöaste

Haastatellut yritykset arvioivat myös henkilökuntansa käyttöastetta haastatteluhetkellä. Käyttöaste on matala, jos esimerkiksi osa henkilöstöstä on lomautettu ja vastaavasti korkea, jos henkilöstö joutuu tekemään ylitoita. Käyttöastetta pyydettiin arvioimaan erikseen sekä suorittavan henkilöstön että johdon osalta. Valtaosa yrityksistä ei mieltänyt heidän yrityksessään työskentelevän suorittavan tason henkilökuntaa, joten nämä ovat ottaneet kantaa vain johdon käyttöasteeseen. Johdon käyttöastetta pidettiin matalana seitsemässä yrityksessä ja korkeana kahdeksassa yrityksessä. Noin puolet piti johdon käyttöastetta sopivana. Niistä yhdeksästä yrityksestä, jotka arvioivat suorittavan tason henkilökunnan käyttöastetta, viisi piti käyttöastetta sopivana ja neljä korkeana.

Kuva 11: Työvoiman käyttöaste haastatelluissa yrityksissä

4.2 Työvoiman tarpeen kehitys

Varsinais-Suomen ammattibarometrin (III/2010)⁶ mukaan maakunnassa on yllitarjontaa syyskuun 2010 ja maaliskuun 2011 välillä useista luovilla aloilla työskentelevistä ammattiryhmistä. Oheisessa taulukossa on esitetty ammattiryhmäkohtaisesti keskiarvo työttömien tai lomautettujen lukumäärästä maaliskuu-lokuun lopussa sekä avoimien työpaikkojen määrä Varsinais-Suomessa samana ajanjaksona. Taulukosta käy ilmi, että työttömien työnhakijoiden määrä suhteessa avoimiin työpaikkoihin on suuri etenkin kuvataiteilijoiden, mainosalan suunnittelijoiden sekä vaattureiden, ateljee- ja kotiompelijoiden kohdalla.

⁶ <http://www.luotain.fi/julkaisut/Varsinais-Suomen%20ammattibarometri%20%28III%202010%29.pdf>

Ammattinimike	Työnhakijoita / kk	Avoimet työpaikat 3-8/2010
Kulta- ja hopeasepät	32	1
Kuvataiteilijat	129	8
Mainosalan suunnittelijat	112	11
Muotoilijat	60	3
Muusikot	59	16
Näyttämötaiteilijat	38	6
Ohjaajat ja näyttämömestarit	42	2
Vaatesuunnittelijat ja leikkajat	39	1
Vaatturit, ateljee- ja kotiompeilijat	138	7
Valokuvaajat ja elokuvaajat	26	7
Verhoilijat	34	6

Taulukko 4: Luovien alojen ammattiryhmien työnhakijoiden ja avoimien työpaikkojen määrä maaliskuussa 2010

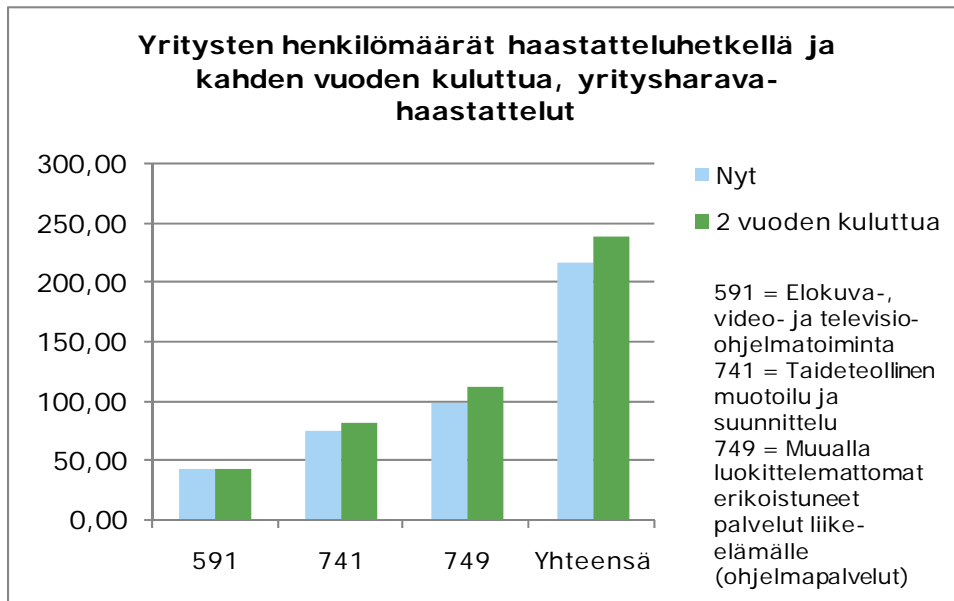
Vaikka useista luovien alojen ammattiryhmistä on yllitarjontaa, ilmenee yrityksillä myös työvoiman lisäystarpeita joidenkin ammattiryhmien osalta. Yritykset esittivät haastatte- luissa yhteensä 33 työvoiman lisäystarvetta seuraavan vuoden aikana. Lisäystarpeiden lisäksi yhteensä 17 yritystä ilmoitti vähennystarpeista, mutta niitä ei eritelty ammat- tinimikkeen mukaan eikä määrällisesti.

Ammattinimike	Lisäys 12 kk	Lisätietoja
Asiakkuusjohtaja	1	<ul style="list-style-type: none"> Korkeakouluvaatimus, työkokemusvaatimus useita vuosia markkinointialalla
Call center projektipäällikkö	1	<ul style="list-style-type: none"> Korkeakoulu/ammattikorkeakoulu
Copywriter	1	<ul style="list-style-type: none"> Suomen kieli, englanti, ruotsi, äidinkielen alueelta koulutus Hyvät kirjoitustaidot
Keikkamyyjä	1	<ul style="list-style-type: none"> Tekniikan ja musiikkialan tietämys Myyntihenkisyys ja luovuus
Koodaaja/sovelluskehittäjä	1	<ul style="list-style-type: none"> Tarvittava asiakkuuksien hallintaan liittyvä työkokemus Mobiilipuolen osaaminen: Googlen Android-käyttö ja iPhone-alustan osaaminen Ammatillinen osaaminen, ATK, englannin- kielitaito yms.
Markkinointi ja myynti	2	<ul style="list-style-type: none"> Oikeanlainen kiinnostus kulttuurialaan, ei välttämättä niinkään myyntikokemusta vaan käsitystä alasta, oma-aloitteinen. Ihmislä- heinen, asiakaspalveluhenkinen
Mediatoimittaja	1	<ul style="list-style-type: none"> Ammatillinen koulutus Hallitsee monta tekniikkaa, yksityisyrittäjä- mäinen asennevaatimus ja sosiaaliset taidot tärkeitä Enemmän toimittaja/tutkiva journalisti kuin mitä mediatyöntekijä
Mediatyöntekijä	1	<ul style="list-style-type: none"> Ammatillinen koulutus Hallitsee monta tekniikkaa, yksityisyrittäjä- mäinen asennevaatimus ja sosiaaliset taidot tärkeitä
Mekaniikkasuunnittelija	2	<ul style="list-style-type: none"> Korkeakoulu/ammattikorkeakoulu

		<ul style="list-style-type: none"> • Kokemusta polkupyörien myynnistä, suunnittelusta, korjauksesta • Solid Works 3D-mallinnusohjelman ja FEA-lujuuslaskentaohjelman tunteminen
Muotoilija	1	<ul style="list-style-type: none"> • Alan koulutus • Kokemusta polkupyörien myynnistä, suunnittelusta, korjauksesta • Solid Works 3D-mallinnusohjelman ja FEA-lujuuslaskentaohjelman tunteminen
Myyntipäällikkö	1	<ul style="list-style-type: none"> • Myyntihenkisyys ja kokemus • Sopiva koulutus
Promootio- ja markkinointihenkilö	1	<ul style="list-style-type: none"> • Tekniikan ja musiikkialan tietämys • Myyntihenkisyys ja luovuus
Taiteilija	1	<ul style="list-style-type: none"> • Korkeakoulu/ammattikorkeakoulututkinto
Taiteilija/esiintyjä (freelance)	10	<ul style="list-style-type: none"> • Sirkusala/tanssiala, jo valmistuneet tai nuoret henkilöt • Monipuolisuus on etu, mutta ei välttämättömyys
Taloushallintohenkilö	1	<ul style="list-style-type: none"> • Korkeakoulu/ammattikorkeakoulu tai ammatillinen koulutus
Teollinen muotoilija	1	<ul style="list-style-type: none"> • Korkeakoulu/ammattikorkeakoulu
Teollinen muotoilija/grafinen suunnittelija	1	<ul style="list-style-type: none"> • Korkeakoulu/ammattikorkeakoulu • Osaaminen: kaikki ohjelmat hallussa ja pitää olla valmis kouluttautumaan lisää • Muita kriteereitä: 3-5 vuodentyökokemus ja oltava oikeanlainen "tyylitaju ammatillisesti". Tärkeää asiakasprojektin nopea oikea ymmärtäminen, projektin ajanhallinnan osaaminen
Toimistoapulainen	1	<ul style="list-style-type: none"> • Sopiva asennevaatimus
Tuottaja	2	<ul style="list-style-type: none"> • Vahva ammatillinen osaaminen vaatimuksena • Sopiva asenne
Tuottaja/tuotantopäällikkö	1	<ul style="list-style-type: none"> • Ei koulutus/tutkintovaatimuksia
Uuden projektin ideoi- ja/tekijä & konsepti	1	<ul style="list-style-type: none"> • Vahva ammattiosaaminen ja sopiva toteutettava projekti-idea

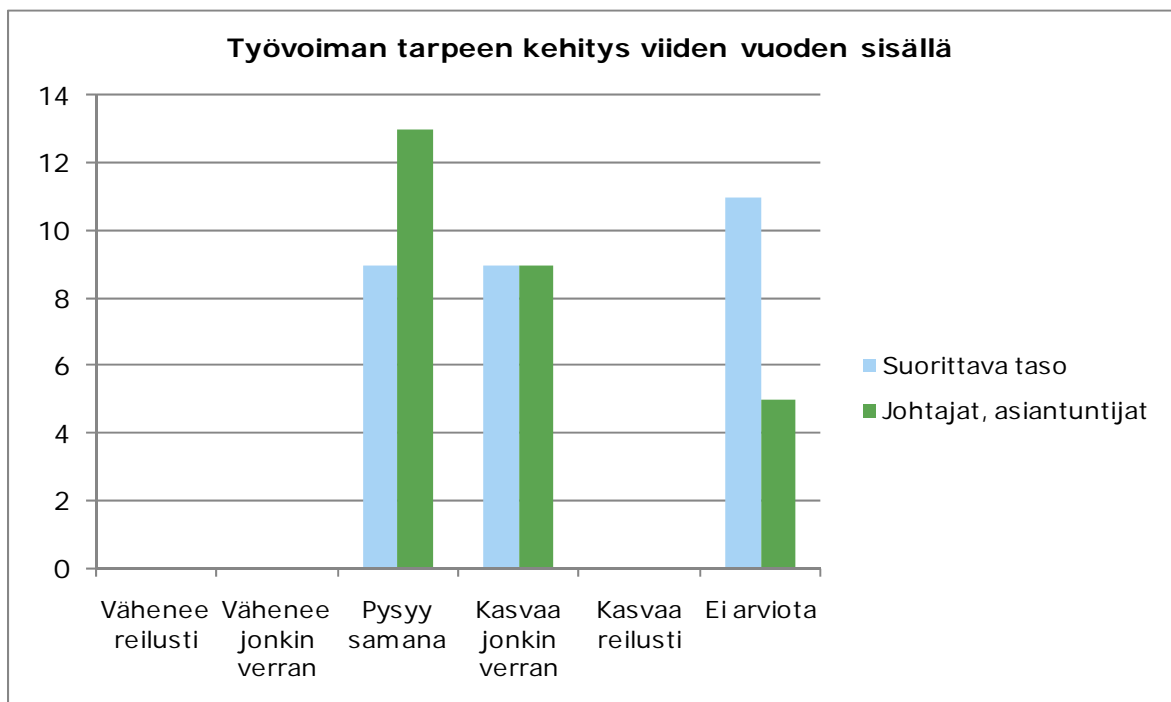
Taulukko 5: Työvoiman tarpeen kehitys 12 kuukauden sisällä

Seuraavassa kuvassa on esitetty yritysharava-hankkeen puitteissa haastateltujen, luovilla toimialoilla toimivien yritysten arviot työvoiman kehityksestä kahden vuoden aikana. Myös yritysharava-hankkeen puitteissa haastatellut yritykset näkevät lähitulevaisuuden melko positiivisena – yritykset arvioivat työntekijöiden määrän kasvavan seuraavan kahden vuoden aikana. Vain yhdellä yrityksellä 110:sta oli välitön rekryointitarve ja kahdeksan arvioi tarvitsevansa lisää työvoimaa lähiaikoina.

Kuva 12: Yritysharava-hankkeessa haastateltujen yritysten näkemykset työvoiman määrän kehityksestä seuraavan kahden vuoden aikana

TKTT-haastatteluissa yritykset arvioivat myös työvoiman tarpeen kehitystä viiden vuoden kuluessa. Yritykset arvioivat työvoiman tarpeen pysyvän joko ennallaan tai kasvavan jonkin verran sekä suorittavan että johtaja- tai asiantuntijatasoisen työvoiman kohdalla.

Kuva 13: Yritysten arviot työvoiman tarpeen kehityksestä viiden vuoden sisällä

5. REKRYTOINTIONGELMAT

Alla olevassa taulukossa on esitetty työvoiman rekrytointiongelmia ammattinimikkeittäin sekä rekrytointiongelmiin liitettyjä syitä. Sarakkeissa esitetyt luvut viittaavat siihen, kuinka usein kyseinen syy nimettiin ammattinimikkeen rekrytointiongelmaksi.

Ammattinimike	Työnhakijan ominaisuuksiin liittyvät	Työpaikan ominaisuuksiin liittyvät	Muut syyt	Ongelma
Asiakkuusjohtaja	2			<ul style="list-style-type: none"> Riittämätön työkokemus Työntekijän henkilökohtaiset ominaisuudet
			1	<ul style="list-style-type: none"> Palkkaukseen liittyvät syyt
Call center projektipäällikkö	3			<ul style="list-style-type: none"> Riittämätön työkokemus Monitaitoisuuden vaatimukset Tietotekniikkaan liittyvät vaatimukset
Koodaaja/sovelluskehittäjä	2			<ul style="list-style-type: none"> Tietotekniikkaan liittyvät vaatimukset
				2
Mediatoimittaja	2			<ul style="list-style-type: none"> Työntekijän henkilökohtaiset ominaisuudet Monitaitoisuuden vaatimukset
			1	
Mediatyöntekijä	2			<ul style="list-style-type: none"> Työntekijän henkilökohtaiset ominaisuudet Monitaitoisuuden vaatimukset
			1	
Mekaniikkasuunnittelija	2			<ul style="list-style-type: none"> Työntekijän henkilökohtaiset ominaisuudet Muut ammattitaitoon tai henkilökohdaksiin ominaisuuksiin liittyvät syyt
Muotoilija	1			<ul style="list-style-type: none"> Työntekijän henkilökohtaiset ominaisuudet

Teollinen muotoilija	1	<ul style="list-style-type: none"> • Muut ammattitaitoon tai henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyvät syyt
Teollinen muotoilija/graafinen suunnittelija	2	<ul style="list-style-type: none"> • Työn tilapäisyys • Muut työpaikan ominaisuuksiin liittyvät syyt
Tuottaja/tuotantopäällikkö	4	<ul style="list-style-type: none"> • Riittämätön työkokemus • Tehtävän vaatima työpaikkakohtainen osaaminen • Monitaitoisuuden vaatimukset • Muut ammattitaitoon tai henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyvät syyt
		1
Uuden projektin ideoi-ja/tekijä & konsepti	4	<ul style="list-style-type: none"> • Riittämätön työkokemus • Tehtävän vaatima työpaikkakohtainen osaaminen • Monitaitoisuuden vaatimukset • Muut ammattitaitoon tai henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyvät syyt
		1
		1

Taulukko 6: Yritysten kohtaamat rekrytointiongelmat

6. MUUTOKSET AMMATEISSA

Yrityksiä pyydettiin erittelemään ammateissa ja toimialoilla havaitsemiaan muutoksia. Yleisin, ammatteja koskeva havainto oli moniosaamisen korostuminen. Aikaisemmin erillisten ammattinimikkeiden alle kuuluneet tehtävät yhdistyvät nykyään yhden tehtävänimikkeen alle ja ammattirajat hälvenevät. Myös teknologinen kehittyminen vaikuttaa osaamisvaatimukseen: koodaajien on hallittava yhä useampia teknologia-alustoja.

Toimialoja koskevat mainitut muutokset ovat ammatteja koskevia muutoksia hajanaisempia. Useita mainintoja keräsi kansainvälinen toimintaympäristö, pienten tuotantojen yleistyminen televisio- ja elokuva-alalla, markkinointinäkökulman korostuminen sekä pienille ryhmille kohdennettu markkinointi sekä muutokset televisio- ja elokuva-alojen tuotannoissa. Kaksi yritystä mainitsi myös, että palvelujen ja tuotteiden pitää olla entistä valmiimpia kokonaisuuksia.

Muutokset ammateissa	Mainintoja	Tarkennus
Ammattikuvan tärkeyden korostuminen tulevaisuudessa	1	<ul style="list-style-type: none"> Muotoilija
Ammattimaisuuden korostuminen	1	<ul style="list-style-type: none"> Ohjelmamyyjät
Asiantuntijuuden korostuminen	1	<ul style="list-style-type: none"> Suunnittelun painottaminen tuotannon sijaan
Kielitaito	1	<ul style="list-style-type: none"> Yrityksen kansainvälinen ympäristö
Markkinointi	1	<ul style="list-style-type: none"> Kohdennettu markkinointi mahdollistuu teknologian kehityksen myötä (GPRS)
Moniosaamisen korostuminen	8	<ul style="list-style-type: none"> Aikaisemmin eri ammattinimikkeiden alla olevan työn sisällön keskittyminen yhden nimikkeen alle (esimerkiksi mediatoimittaja) Ammattirajojen hälventyminen Teknologinen kehitys: koodaajat Ulkoistamisen seurauksena hankinnan ja hallinnointityön osaamisvaatimukset projektipäälliköillä

Taulukko 7: Yritysten mainitsemat ammatteja koskevat muutokset

Muutokset toimialassa	Mainintoja	Tarkennus
Kansainvälistynyt toimintaympäristö	4	<ul style="list-style-type: none"> Kansainvälisten niche-yleisöjen tavoittelemisen sekä elokuva- että animaatio- ja pelipuolella Globaalit projektit Toimintaympäristön kansainvälistyminen Muotoiluuala: Kiinassa koulutettavien muotoilijoiden suuri määrä kiristää tulevaisuudessa kilpailua alalla
Pienten tuotantojen yleistyminen	3	<ul style="list-style-type: none"> Indie-elokuvat Aikaisempaa pienemmät televisio- ja elokuvat tuotannot, joihin internet-tuotannot sekoittuvat Tulevaisuudessa tavalliset ihmiset voivat osallistua televisiotuotantoon uuden teknologian välityksellä
Markkinointi	2	<ul style="list-style-type: none"> Markkinointinäkökulman korostuminen Kohdennettu markkinointi
Tuotannon kehittyminen	2	<ul style="list-style-type: none"> Tuotantolajien monimuotoisuus televisiotuotannossa

		<ul style="list-style-type: none"> • Tuotantotapojen, asiakaskuntien ja palvelutarjonnan muuttuminen elokuvatuotannossa
Entistä valmiimpien tuotteiden ja palvelujen tuotanto	2	<ul style="list-style-type: none"> • Ohjelmatoimistot • Teollinen muotoilu
Käsikirjoittajien ammattitaito heikentynyt	1	
Muotoilun huomioiminen teollisuudessa ja konepuolella	1	
Uutena trendinä aiempaa suurempien kokonaisuuksien ostaminen alihankintana	1	
Uudet teknologiat	1	<ul style="list-style-type: none"> • Mobiiliteknologiat internetin haastajana

Taulukko 8: Yritysten mainitsemat toimialaa koskevat muutokset

7. KOULUTUSTARPEET JA ESITYKSET OPPILAITOKSILLE

Haastatellut yritykset arvioivat henkilökuntansa koulutustarpeita. Yritysten mainitsemat koulutustarpeet on esitetty alla olevassa taulukossa. Lisäselite-sarakkeessa on annettu lisätietoja koulutuksen sisällöstä tai kohderyhmistä. Haastatteluissa mainitut koulutustarpeet liittyivät kolmeen kategoriaan: kieliin, ATK-taitoihin sekä liiketoimintaan. Etenkin jatkuva teknologinen kehitys aiheuttaa yrityksille lisäkoulutustarpeita ATK-taitoihin liittyen. Yritysten kansainvälinen ympäristö puolestaan lisää kielikoulutuksen tarvetta.

Koulutustyyppi	Tarkennus	Mainintoja	Lisäselite
Kielet	Englannin kieli	2	Koko henkilökunta, ylin johto
	Japanin kieli	1	
	Kielihuollon koulutus	1	Copywritereille suunnattu
	Kiinan kieli	1	
	Ruotsin kieli	2	
	Saksan kieli	1	
	Venäjän kieli	2	Yrittäjä, muut
	Yhteensä	10	
ATK-taidot	Excel-koulutus	1	Projektihallinnon parissa työskentelevät
	Jatkuva teknologisesta kehityksestä johtuva ATK-taitojen kehitystarve.	4	Koko henkilökunta ylintä johtoa lukuun ottamatta/koko henkilökunta
	Lujuusoppikoulutus, SolidWorks 3D lujuusoppiohjelman koulutus	1	
	Yhteensä	6	
Liiketoimintaan liittyvä	Kansainvälistymiseen liittyvä koulutus	2	
	Liiketoimintaosaaminen	2	
	Markkinointikoulutus	2	
	Myynti ja markkinointi	2	Ostopotentiaalin näkeminen, tulevaisuuden markkinointitutkimus, taitojen päivittäminen
	Ohjelmisto-alan koulutus	1	
	Talouteen ja työn tehokkuuteen liittyvä koulutus	1	
	Yhteensä	10	

Taulukko 9: Yritysten koulutustarpeet

Yrityksiltä tiedusteltiin palautetta ja ehdotuksia alueen koulutusorganisaatioille. Tämän teeman yhteydessä keskusteltiin myös TE-toimiston tarjoamista palveluista. Eniten keskustelua aiheuttivat yritysten työllistämät harjoittelijat. Seitsemän yritystä on aktiivisesti palkannut työharjoittelijoita ja ne aikovat palkata työharjoittelijoita jatkossakin. Neljä yritystä ilmoitti, ettei niillä ole mahdollisuutta palkata työharjoittelijoita joko sopivien työtehtävien puutteesta (työtehtävät olisivat liian haastavia) tai yrityksen pienestä koosta johtuen. Oppisopimusjärjestelmää oli hyödyntänyt vain yksi yritys. Yksi ilmoitti, ettei se aio hyödyntää oppisopimusjärjestelmää, koska pitää siihen liittyvää prosessia liian pitkänä.

Yritykset antoivat myös palautetta koulutusorganisaatioille. Esiin tulleet kommentit koskivat teollisen muotoilun ja elokuvien, videoiden ja televisio-ohjelmien tuotannon alaa. Teollisen muotoilun osalta kritisoitiin koulutusten sisältöä, erityisesti puutteita opiskelijoiden käytännön tason osaamisessa ja opettajien taitojen vastaamattomuutta

työelämän tarpeisiin. Kehitysehdotuksissa nousivat esille mm. vuorovaikutteiset televisio-ohjelmat kännykän välityksellä ja Turun Taideakatemia merkitys.

Alueen koulutus, palaute

Teollinen muotoilu:

- Alalla on väärät ohjelmat opetuskäytössä, esimerkkinä Rhino. Tällä opetellaan suunnittelemaan sellaisia (toteuttamiskelvottomia) ratkaisuja/tuotteita, joita he eivät voi tehdä/toteuttaa. Hyvä ohjelma olisi Pro Engineering jolla suunnitellaan enemmän toteuttamiskelpoisia malleja.
- Koulutus on liiaksikin "luovaan ajatteluun" tähtäävää, jolloin uusilla valmistuneilla on sellainen käsitys työelämästä, että muotoilija voi vain luovasti piirtää ja insinöörit toteuttavat nämä. Reaalielämä ja toteutus on muistettava myös.
- Vastavalmistuneiden lähettämässä portfolioissa on liikaa ryhmätöitä esillä jolloin ei synny kuvaa, mitä juuri kyseinen hakija on projektissa tehnyt.

Elokuvien, videoiden ja televisio-ohjelmien tuotanto:

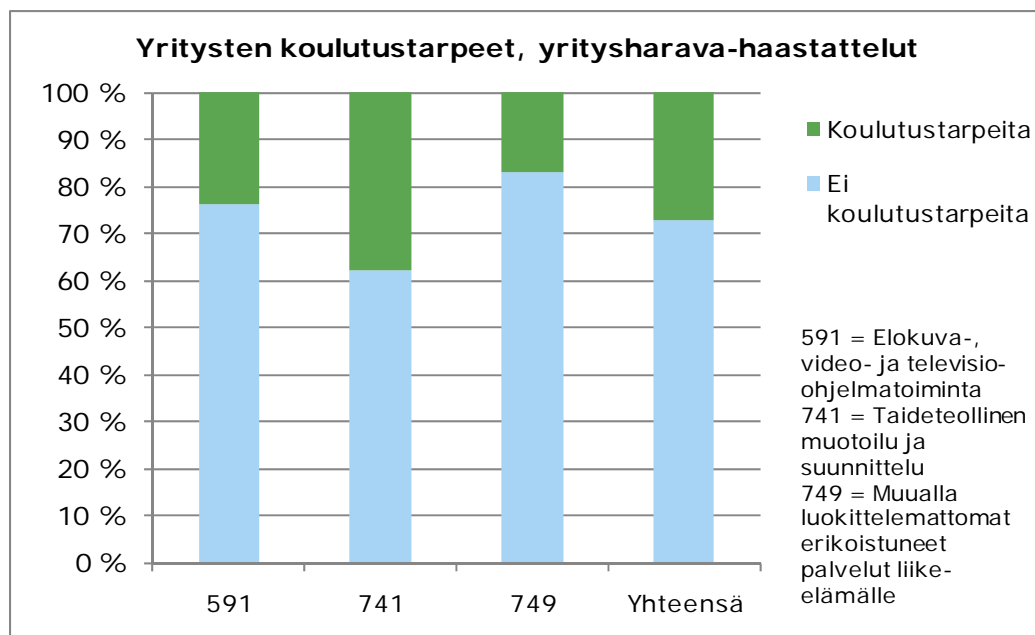
- Elokuvien, videoiden ja televisio-ohjelmien tuotannon koulutusta ei ole paljon alueella ja se on liian korkealentoista. Päivittäistuotannon tekeminen, esimerkiksi TV-tuotanto, uutiset ja muu perustyö eivät ole hallussa näillä opiskelijoilla. Harjoittelijan pitäisi osata tehdä perustyötä.
- Elokuvien, videoiden ja televisio-ohjelmien tuotannon alalla on jo liikaa koulutusta. Pitäisikö jo alkaa vähentää sen määrää?
- Elokuvien, videoiden ja televisio-ohjelmien tuotannon alan koulutus on liian teoriakeskeistä, opinnoissa pitäisi enemmän päästä tekemään käytännössä.

Kehitysideat

- Taideakatemialla ei saisi ajaa alas. Esimerkiksi palkitun animaatiolinjan myötä olisi Turusta voinut tulla Suomen animaatiopääkaupunki.
- Salon seudulla voisi kehittää "kevyen teknologian" videotuotannon käyttöä eri organisaatioissa. Turun ammattikorkeakoulu on ilmoittanut olevansa käytettävissä kouluttajana.
- Nokia voisi tehdä vuorovaikutteista televisiolähetystä (esim. matkapuhelimiin), joka ei olisi aikaan sidottu. Tätä voisi kehittää vanhuspalveluille ja sosiaali- ja terveyssektorille yleisesti.

Taulukko 10: Yritysten palaute koulutusorganisaatioille

Yritysharava-haastatteluissa yrityksiltä tiedusteltiin niin ikään koulutustarpeita. Hieman yli 70 % yrityksistä tunnisti koulutustarpeita. Suhteellisesti eniten koulutustarpeita ilmeni taideteollisen muotoilun ja suunnittelun toimialalla.

Kuva 14: Yritysharava-hankkeessa haastateltujen yritysten koulutustarpeet

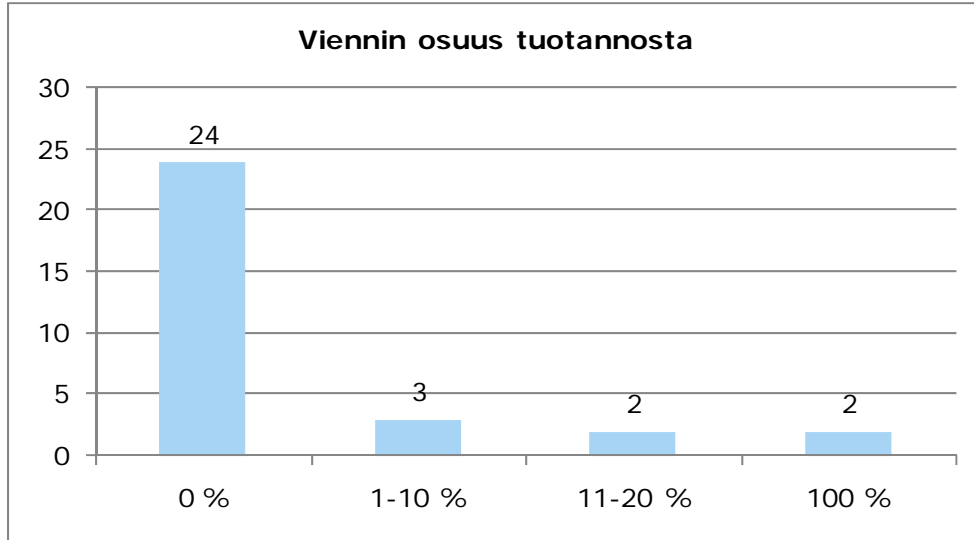
Koulutustarpeet liittyivät yritysharava-haastatteluissa ennen kaikkea tietotekniikka-osaamiseen ja oman toimialan tai ammattialan koulutukseen. Taideteollisen muotoilun ja suunnittelun toimialalla, jolla koulutustarpeita ilmeni suhteellisesti eniten, ilmeni koulutustarpeita kaikissa kategorioissa. Eniten mainintoja saivat markkinointiosaaminen sekä tietotekniikkaosaaminen.

Koulutustarve	Elokuva-, video- ja televisio-ohjelmatoiminta (591)	Taideteollinen muotoilu ja suunnittelu (741)	Muulla luokittelemattomat erikoistuneet palvelut liike-elämälle (ohjelmopalvelut) (749)	Yhteensä
Talouden hallinta	0 %	16 %	29 %	18 %
Markkinointiosaaminen	0 %	21 %	21 %	19 %
Tietotekniikkaosaaminen	80 %	26 %	21 %	30 %
Työssä jaksaminen	0 %	8 %	0 %	5 %
Johtaminen	0 %	11 %	0 %	7 %
Oman toimialan/ammattialan koulutus	20 %	18 %	29 %	21 %

Taulukko 11: Yritysharava-hankkeen haastatteluissa mainittuja koulutustarpeita

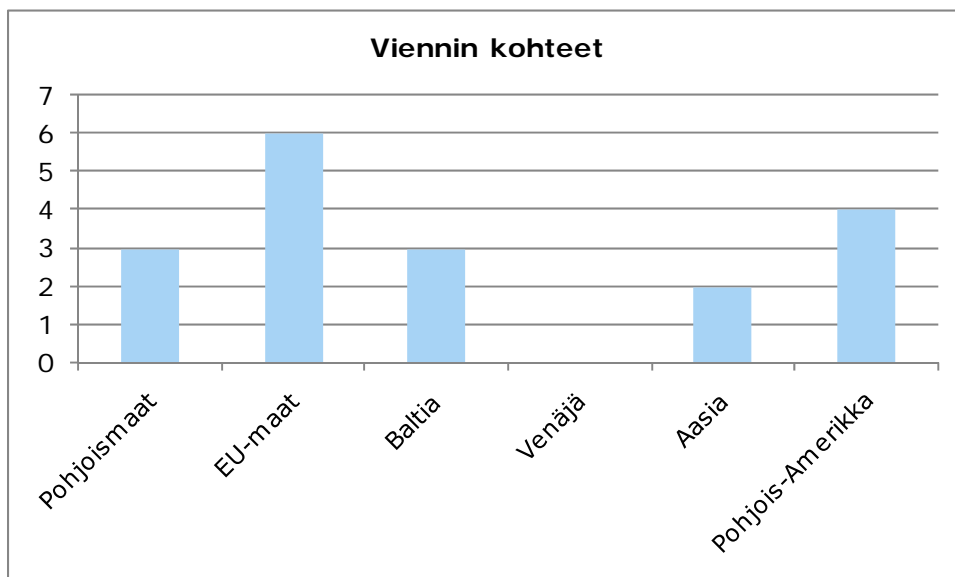
8. VIENTI JA KANSAINVÄLISTYMINEN

Haastatelluista yrityksistä seitsemän harjoittaa vientiä toiseen maahan. Viennin osuus tuotannosta vaihtelee vientiä harjoittavilla yrityksillä. Kolmella yrityksellä osuus on korkeintaan kymmenesosa kokonaistuotannosta. Kahdella yrityksellä viennin osuus on 11–20 % ja kaksi vie koko tuotantonsa ulkomaille.

Kuva 15: Vientiä harjoittavat yritykset ja viennin osuus tuotannosta

Alueet, joille vientiä harjoittavat yritykset vievät tuotteitaan ja palvelujaan, on esitetty alla olevassa kuvassa. EU-maat ovat selvästi yleisin viennin kohde. EU-maat ovat selvästi yleisin viennin kohde ja Pohjois-Amerikkaan viedään seuraavaksi eniten tuotteita. Yksikään haastatelluissa mukana ollut yritys ei vie tuotteita Venäjälle. Useat yritykset harjoittavat vientiä useampaan kuin yhteen kohteeseen. Yrityksistä kuusi arvelee, että vientitoiminta on kasvussa ja yksi, että se pysyy ennallaan.

Kuva 16: Vientiä harjoittavien yritysten kohdemaat

Vientiin liittyvät kehitystoiveet alueviranomaiselle

Yritykset esittivät kehitysehdotuksia alueviranomaiselle viennin edistämisen tukemiseksi. Yritykset korostivat näkyvyyden ja läsnäolon tärkeyttä kohdemaissa.

Näkyvyyden edistämiseksi esitettiin seuraavia kehitysehdotuksia:

- Pienten yrittäjien tukeminen näkyvyyden edistämiseksi; markkinointituki
- Yritysten henkilöstövaihdon ja opiskeluvaihdon hyödyntäminen
- Ulkomaisten verkostokontaktien luominen
- Tuottajien kouluttaminen, jotka lähestyvät ulkomailla toimivia mediajulkaisijoita
- Verkostotoimijoiden kouluttaminen kansainvälisiä toimintaympäristöjä varten
- Kulttuurin vientiin liittyen pitäisi kehittää luovia ratkaisuja.

Muutama yritys nosti esille konkreettisia tuen tarpeita ja kehitysehdotuksia tukimuotoihin. Kehittämissuunnitelmassa esitettiin:

- Viennin edistämiseen tukea ja tietoa
- Kirjanpito- ja lakitekniset palvelut
- Kiertueita sekä muita vientitilaisuuksia varten selkeät tukipaketit
- Tuen saamisen edellytysten selkiyttäminen

9. VERKOSTOITUMISTARPEET JA YRITYSIDEAT

Yrityksiltä tiedusteltiin heidän verkostoitumisaktiivisuudestaan sekä -tarpeistaan. Tulokset on esitetty alla olevassa taulukossa. Useat yritykset näkivät verkostoitumisen hyvin tärkeänä oman liiketoimintansa kannalta. 15 yritystä olikin jo verkostoitunut omasta mielestään hyvin. Kuusi vastaajaa näki verkostoitumisen suhteen lisätarpeita. Lisätarpeet verkostoitumiseen liittyen koskivat yleisesti kaikkia toimijoita ja lisäksi esitettiin tarkempia tarpeita.

Yritys on jo verkostoitunut:	Mainintoja
• Eri toimijoiden kanssa	7
• Alihankintaan tai ulkoistamiseen liittyen	6
• Alan agenttiyrityksen kanssa	1
• TKU-HUMAK Merin Luovat verkostoveturit on vastannut tämän hetkiseen verkostoitumistarpeeseen, free toimittajien (copywriter) ja hahmojen kehittäjien suhteen	1
Yhteensä	15
Yrityksellä on tarve verkostoitua enemmän:	Mainintoja
• Eri toimijoiden kanssa	2
• Ravintolayritysten kanssa	1
• Isojen yritysten, ketjujen ja teattereiden kanssa	1
• Palveluita myyvien kumppaneiden kanssa: mainos-, viestintä- ja tapahtumatoimistot	1
• Oppilaitosten kanssa, jotta löydettäisiin nopeasti sopivia uusia työntekijöitä tarvittaessa	1
Yhteensä	6

Taulukko 12: Yritysten verkostoitumisaktiivisuus ja -tarpeet

Yritykset esittivät myös ehdotuksia siitä, miten viranomaisen roolia ja toimintaa voisi kehittää. Yksi yritys totesi, että TE-toimiston rooli verkostoitumisen edistämässä voisi olla keskeinen. TE-toimisto voisi omalla toiminnallaan pyrkiä edistämään verkostoitumista ja lisätä eri toimijoiden välistä kanssakäymistä. Toinen totesi, että ELY-keskus voisi kehittää luovien alojen tukijärjestelmäänsä sopimaan nykyistä paremmin luovien alojen toiminnan tukemiseen. Vastaaja pitää nykyistä järjestelmää liian byrokraattisena. Yhtenä ehdotuksena haastateltava esitti, että luovien alojen toimijoilla voisi olla suurempi rooli rahoituksen jakamisessa. Toinen haastateltu yritys totesi, että tukijärjestelmästä puuttuu rakenteita (mm. alueellinen tuki). Yksi yritys esitti, että käsikirjoittamiseen tulisi saada lisää julkista ja yksityistä rahoitusta laadun ja kehittämistyön mahdollistamiseksi.

Haastatteluissa esitettiin niin ikään konkreettisia toimenpide-ehdotuksia. Palautteen mukaan yritykset näyttävät kaipaavan erityisesti verkostoitumiseen liittyviä foorumeja ja välineitä. Haastatteluissa mainittiin seuraavat kehitysideat:

- Käsikirjoitus-workshopeja, merkittäviä käsikirjoittajia puhumaan paikalle
- Luonnollisen foorumin luominen, jossa tekijät & rahoittajat kohtaisivat
- Kansainvälisen elokuvafestivaalin saaminen Turkuun, esimerkiksi genrefestivaalit
- Keskittymä (ideapankki) jossa olisi toimittajia, kuvaajia, leikkaajia - ulkopuoliset mediajulkaisijat olisivat tähän yhteen tahoon yhteydessä tarpeen tullen
- Mainostoimiston ja muotoilun yhdistävä yritys, joka tekisi koko tuotesuunnittelun samassa paikassa - tätä kautta syntyisi paljon verkostoitumisen mahdollisuuksia

10. VAPAA SANA

Tässä osiossa esitetään muita haastattelujen aikana esiin tulleita kommentteja. Monet yritykset kommentoivat freelance-työntekijöiden tai alihankkijoiden sekä ulkomaisen tai maahanmuuttajatyövoiman käyttöä yrityksissä. Yli puolet yrityksistä oli hyödyntänyt freelance- tai alihankintamuotoista työvoimaa. Freelance-työntekijöiden osuus työvoimasta vaihteli yritysten välillä, joillakin osuus oli 5 % ja toisilla taas 90 %. Vain kolme yritystä kertoi työllistäneensä suoraan maahanmuuttajan omassa yrityksessään, mutta 6 kertoi, että ulkomaalaisia tai maahanmuuttajia on käytetty alihankkijoina tai freelancerina. 11 yritystä ilmoitti, etteivät he vielä olleet työllistäneet tai hyödyntäneet ulkomaista työvoimaa, mutta he voisivat tulevaisuudessa näin tehdä.

Freelance/ kausityöntekijät	Mainin- toja	Maahanmuuttajat	Mainin- toja
On työllistänyt/ työllistää parhaillaan	18	On työllistänyt/ työllistää parhaillaan	3
-	-	On/ on ollut alihankkijana/ freelancerina	6
Ei ole vielä työllistänyt, mutta aikomus työllistää tulevaisuudessa	2	Ei ole vielä työllistänyt, mutta aikomus/ halua työllistää tulevaisuudessa	11
Ei ole ollut, ei aikomusta/ mahdollisuutta työllistää	6	Ei ole ollut, ei aikomusta/ mahdollisuutta työllistää	8

Taulukko 13: Freelance/ kausityöntekijöiden ja maahanmuuttajien palkkaaminen

Yleinen palaute viranomaisille

Haastateltavat antoivat runsaasti palautetta alueviranomaisille. Vientiä koskeva palaute ja kehitysehdotukset esitettiin luvussa 8.

Vapaassa palautteessa TE-toimistolle annettiin risuja ja ruusuja. Positiivisena palautteena mainittiin Speaker-henkilöpalvelut, joiden kautta eräs yritys oli saanut tuotantoihinsa ulkomaalaisten henkilöiden työpanoksia. Myös sähköistä työpaikkailmoitusjärjestelmää kehitettiin.

Yhdellä haastateltavalla on aikaisemmin ollut huonoja kokemuksia entisen TE-keskuksen palvelun kanssa tiedustellessaan EU-rahoitusmahdollisuuksista. Toinen yritys kritisoi TE-toimistoa ja valtion organisaatioita yleisesti siitä, että niiden järjestelmät ruokkivat itse itseään. Kolmas haastateltava piti opiskelua yrittäjyyden ohella haastavana. Hän toivoisi, että opiskeluun ja yrittäjyyteen liittyvien tukijärjestelmien käyttöä voisi yhdistää. Yleisenä kommenttina todettiin, että nettitelevisioiden mahdollisuutta ei ole tarpeeksi huomattu.

Haastatteluissa esitettiin myös seuraavia kehitysehdotuksia julkishallinnolle:

- TE-toimisto voisi pitää pieniä, kevyitä aamupalavereja alueen kehittämistä; yhteistyötä voisi kehittää esim. Toinen Keksi -yrityksen kanssa; elokuvan ja taiteen kehittämistä voisi keskustella alueellisesti
- Valtion organisaatiot luovan alan edistämiseksi ovat oikein hyviä, mutta saman voisi tehdä pienemmälläkin panostuksella
- ELY-keskukselta tarvitaan rahoitusta verkostoitumiseen, ennakkomarkkinointiin ja markkinointiin
- Toimintaa tulisi tehostaa maahanmuuttajien työllistämiseen liittyvissä julkisissa palveluissa

- ELY-keskus voisi aktivoida Pk-sektoria ymmärtämään graafisen suunnittelun tärkeyttä markkinoinnissa ja yrityksen yleisilmeessä; tällä hetkellä tämä sektori ymmärtää heikosti markkinoinnin ja visuaalisen ilmeen tärkeyden
- Potkurin palveluja voisi parantaa ja konkretisoida tekemällä yhteistyötä Finnveran ja Tekesin kanssa - tällä hetkellä Potkurissa ei osata antaa yrittäjälle käytännön tason apua, vaikka suhteellisen pienetkin rahoitusjärjestelyt ovat hyödyllisiä pienille, 1-5 henkilön yrityksille; Näiden avulla voitaisiin turvata pienten yritysten olemassaoloa

11. ASIANTUNTIJARAADIN NÄKEMYKSET TOIMIALASTA

Luovien alojen työvoima- ja koulutustarvetutkimuksen haastatteluiden tuloksia kommentoitiin ja syvennettiin alan eri toimijoita kokoavassa työpajassa. Lokakuussa pidettyyn työpajan osallistujat edustivat koulutus- ja tutkimusorganisaatioita, julkishallinnon alueellisia toimijoita, alueen kehittäjäorganisaatioita sekä luovien alojen yrityksiä. Lista työpajaan osallistuneista on raportin liitteenä (Liite 1). Työpajan kutsujana toimi Varsinais-Suomen ELY-Keskus ja sen fasilitoinnista vastasi Ramboll Management Consulting.

Kolmetuntinen työpaja oli jaettu kolmeen osaan ja haastattelujen tulokset loivat pohjan työpajan keskusteluille. Työpajan alussa tunnistettiin alueen luovien alojen koulutus- ja työvoimatarpeeseen vaikuttavia trendejä, heikkoja signaaleja ja ns. villedä kortteja eli mahdollisuuksia, jotka eivät ole tällä hetkellä kovin todennäköisiä. Toisessa vaiheessa keskustelua fokusoitiin tuottamalla SWOT alueen tilanteeseen peilaten. Lopuksi ideoitiin konkreettisia kehittämissesityksiä.

Työpajan jälkeen osallistujille lähetettiin yhteenveto tuloksista sähköisen kommentointilomakkeen muodossa (delfoi-kysely). Kommentointipyyntö lähetettiin sekä työpajaan osallistuneille että tätä ennen haastatetuille henkilöille, yhteensä 42 henkilölle. Vastaukset saatiin 12 henkilöltä.

Työpajan ja tehdyn sähköisen kommentoinnin tulokset on purettu seuraavassa osakokonaisuuksittain.

11.1 Trendit, heikot signaalit ja villit kortit

Seuraavaan taulukkoon on koottu laaja-alaisen keskustelun päätulokset.

Trendit	Heikot signaalit
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Tarkastelukulmien siiloutuminen ▪ Teknologia <ul style="list-style-type: none"> ▪ Sosiaalinen media ja syklinopeus: yhteisöjen järjestäytyminen ja eriytyminen, hetkelliset yhteisöt ▪ Päätelaitteet ▪ Tekijänoikeuksien merkityksen muutos ▪ Kansainvälistyminen – alueellinen identiteetti ▪ Verkostoyhteistyö ja välittäjäorganisaatiot ▪ Matalan kustannustason palvelut (alihankinta) ▪ Elämyksellisyys: virtuaaliset polut ja perinteinen matkailu ▪ Kestävä kehitys, eettisyys ▪ Palvelumuotoilu ▪ Sisällön tuottamisen 'kukatahaistuminen' ▪ Vapaaehtoistyön muuttuva rooli ▪ Kilpailu näkyvyydestä ▪ Yksinyrittäjyyden yleistyminen ▪ Väestön ikääntyminen ▪ Kolmannen sektorin rooli vahvistuminen 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Työn tekemisen mallien muuttuminen <ul style="list-style-type: none"> ▪ Tuottajien ja agenttien roolien vahvistuminen ▪ Osuuskuntatoiminta ▪ Liiketoiminta ilman varsinaista myyntityötä ▪ Suunnittelutyön muutos <ul style="list-style-type: none"> ▪ Brändin omistajuuden siirtyminen, suunnittelutyö eriytetty tuotannosta ▪ Palveluiden muotoilu yhteistyössä tilaajan kanssa ▪ Taiteen käytettävyys <ul style="list-style-type: none"> ▪ Taidesisällöt ja kulttuurisisällöt osaksi muita toimialoja ▪ Monialaosuus ▪ Reaaliaikaisuus ▪ Tuotannon painottuminen verkkoon ▪ Paluu pienimuotoiseen 'lähielämään' ▪ Aitous, erityiset luonto&kulttuuripiirteet ▪ Kuluttamisen henkilökohtaistuminen ▪ Uudet uutiskanavat
Villit kortit <ul style="list-style-type: none"> ▪ Yllättävät yhteistyömahdollisuudet, täysin uudet toimialojen yhdistelmät ▪ Imu takaisin alueelle, Turusta maailman innostavin paikka, kriittinen massa ▪ Luotijunat Turku-Hki ▪ Created-partnersip -toiminta ▪ Taiteen ja kulttuurin vintage 	

Kuva 17: Varsinais-Suomen luovien alojen trendit, heikot signaalit ja villit kortit

Trendit

Useat trendejä käsittelevät teemat sivusivat näkökulmien pirstaloitumista, jonkinlaista tarpeiden ja tarjonnan yksilöitymistä. Tässä mahdollistajana tai myös käynnistäjänä nähtiin usein olevan teknologian jo tuoma ja ennakoitavissa oleva muutos. Muutoksella viitattiin niin sisältöjen kuin päätelaitteiden ja teknisten ominaisuuksien kehittymiseen. Sosiaalisen median tuomien mahdollisuuksien odotettiin ilmenevän esim. yhteisöjen uudenaikaisena järjestäytymisenä ja eriytymisenä. Sosiaalisen median nähtiin myös vahvistavan sisällön tuotannon pirstaloitumista. Tästä käytettiin termiä 'kukatahaistuminen', jolla viitattiin siihen, että kenellä tahansa on mahdollisuus tuottaa sisältöjä ja testata sen kiinnostavuutta hyvin välittömästi. Tähän kytkeytyi myös keskustelu näkyvyyden kilpailusta. Näkyvyyttä tavoiteltaessa tuotetaan entistä erikoisempia sisältöjä. Samassa yhteydessä keskusteltiin myös tekijänoikeuksien merkityksestä. Yksi esiin nostettu näkökulma tarpeiden yksilöitymiseen on elämyksellisyyden halun vahvistuminen. Tämä koskettaa niin perinteisempää matkailua kuin virtuaalisia matkailupolkuja. Palvelutuotannossa näkökulmien ja tekemisen siiloutuminen on nähtävissä yksinyrittäjyyden yleistymisenä, halutaan tehdä juuri sitä mikä on omakohtaisesti tärkeää.

Tuotannon eriytyemisessä nähtiin uutta osaamisen yhdistämisen potentiaalia. Eri alojen toimijat voisivat poikkialaisesti ja ennakkoluulottomasti rakentaa uudenaikaisia palvelupaketteja. Trendinä nähtiinkin luovien alojen yhtäaikaista keskittymistä ja polarisaatiota. Tarpeiden ja tuotannon eriytyksen rinnalla kulkee myös monille muille toimialoille tyy-

pillinen toimijoiden keskittyminen yhä suurempiin yksiköihin. Luovilla aloilla tämä voi tarkoittaa edellä mainittua yhteistyötä ja verkottumista.

Toiseksi suureksi keskusteluteemaksi nousi kansainvälistyminen ja toisaalta samanlaisesta alueellisen identiteetin vahvistuminen. Kansainvälistymisen teemaa ei pidetty täysin puhkikuluneena vaan sen nähtiin saavan yhä uusia näkökulmia, koska ilmiö näkyy yhä enemmän lähes kaikessa tekemisessä. Toisaalta tai ehkä juuri kansainvälistymisen seurauksena ylpeys omasta alueesta ja halu korostaa tätä erityisyyttä on vahvistunut.

Isoksi hyvin läpäiseväksi teemaksi koettiin myös kestävän kehityksen ja eettisyyden vahvistuminen. Tähän liittyy myös vapaaehtoistyön muuttuva luonne. Toisaalta järjestöjen toiminnan nähtiin yhä enemmän vastaavan kuntien palvelutarpeisiin myös kilpailutusten kautta. Eli kolmannen sektorin rooli on vahvasti muutoksessa. Löyhästi eettisyyteen voidaan liittää myös näkökulma kulttuurin 'parantavan' roolin vahvistamisesta. Tämän mukaan kulttuuria ja taidetta voitaisiin tarjota yhä enemmän ja proaktiivisesti useille kohderyhmille ja tukea näin hyvinvointia.

Heikot signaalit

Useita heikkoja signaaleita käsitelleitä keskusteluja yhdistävänä teemana oli työn tekemisen tapojen muuttuminen. Tällä viitattiin niin työn ja vapaa-ajan rajojen heikentämiseen kuin luovien alojen toimijoiden roolien muutoksiin. Tuottajien ja agenttien roolien nähtiin vahvistuvan ja palveluiden suunnittelun siirtyvän yhä enemmän tilaajan kanssa yhteistyössä määritettäväksi. Osuuskuntatoiminnan nähtiin vahvistuvan ja tuovan uusia mahdollisuuksia yrittäjyyden usein vieraaksi kokeville luovien alojen toimijoille.

Edelliseen työskentelytapojen muutokseen kytkeytyy myös taide- ja kulttuurisisältöjen roolin muutos. Niiden uskottiin muotoutuvan nykyistä enemmän osaksi muita toimialoja, tässä puhuttiin mm. taiteen käytettävyydestä. Luovien alojen tuotannon muutokseen odotettiin muutosta myös sosiaalisen median ja teknologian tuomien mahdollisuuksien myötä mm. tuotannon reaaliaikaisuutena ja myös epätyypillisenä liiketoimintana. Jälkimmäisellä tarkoitetaan tuotantoa, jota ei myydä näkyvästi ja josta ei ilmoiteta missään ennakoon. Tällainen osaksi ennakoimatonkin materiaali voi syntyä myös sen myötä, että kuka tahansa voi ottaa kuvia ja siirtää niitä kaikkien ulottuville ajasta ja paikasta riippumatta.

Villit kortit

Tässä keskustelussa samoin kuin sähköisen delfoi-kyselyn tuloksissa korostettiin erilaisen osaamis- ja toimialojen täysin uudenlaisten ja yllättävien yhdistelmien mahdollisuuksia. Luovilta aloilta edellytettiin nimenomaan ennakkoluulotonta luovuutta. Alan mielenkiintoisiksi ulottuvuuksiksi ja mahdollisuuksiksi nähtiin toisaalta se, että kuka tahansa henkilö voi tuottaa kiinnostavia ja innovatiivisia sisältöjä ja toimintatapoja. Teknologiakehitys sekä tuotannon että kuluttajien yksilöllistyminen vahvistavat tätä. Toisaalta kuitenkin nähtiin, että ammattiosaamisen merkitys on jo vahvistunut ja tässä olisi lisää mahdollisuuksia.

Varsinais-Suomen kiinnostavuuteen paikkana samoin kuin sitä tukeviin seikkoihin kuten julkisiin kulkuyhteyksiin liittyen nostettiin myös esiin useita näkökulmia. Asiantuntijaraadin osallistujat näkivät luovien alojen vahvistamisen edellytyksenä, että niin uusien toimijoiden saamista alueelle kuin osaavien toimijoiden alueella pitämistä tulisi edistää.

Tähän kytkettiin myös laajempaa profiloitumisen ja kiinnostavuuden ja monialaisuuden näkökulmaa. Turun ja alueen laajemminkin tulisi osallistujien mielestä tehdä nykyistä vahvemmin työtä Suomen kiinnostavimmaksi paikaksi profiloitumiseksi. Tätä pidettiin jonkinlaisena suurena mahdollistajana, jonka seurauksia ei voida vielä ennakoita.

11.2 SWOT – Vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat

Seuraavassa taulukossa on yhteenveto tunnistetuista Varsinais-Suomen luovien alojen koulutus- ja työvoimatilanteen vahvuuksista, heikkouksista, mahdollisuuksista ja uhista. Nämä ovat sähköiseen delfoi-kyselyyn vastaajien arvottamassa järjestyksessä niin, että jokaisessa luokassa on viisi eniten pisteitä saanutta muuttujaa. Uhkia tunnistettiin kuitenkin vain kaksi.

<p>Vahvuudet</p>	<p>Heikkoudet</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Jalostamo-palvelut 2. Tekes-ohjelmat 3. Creve-yrityshautomo 4. Kulttuuripääkaupunki 2011 5. Tahtotila panostaa luovaan talouteen 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liiallinen luottamus valtion rooliin pelastaa ja tukea 2. Luovien alojen taiteiden ja kulttuurin koulutuksen hyödyntäminen 3. Uskalluksen puute osaamisen esiintuomisessa 4. Yliopiston ja kaupungin keskinäisen vuorovaikutuksen 'hyödyntämisen' puute 5. Pitkäjänteisyyden puute
<p>Mahdollisuudet</p>	<p>Uhat</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Tekes-ohjelmat 2. Verkkokaupan vahvistuminen 3. Jalostamo palvelut 4. Ihmisten tuominen yhteen (esim. yhteinen näyttely) 5. Kulttuurikeskus LOGOMO 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kyllästyminen luovien alojen hypeen 2. Kulttuuripääkaupunki, mitä tämän jälkeen

Kuva 18: Varsinais-Suomen luovien alojen SWOT-analyysi

Jalostamo-palvelua arvioitiin sekä merkittävimmäksi olemassa olevaksi vahvuudeksi että toiseksi vahvimaksi mahdollisuudeksi. ELY-keskuksen tarjoaman Jalostamo-palvelun tarkoituksena on tarjota uusia näkemyksiä ja neuvoja luovien alojen yrityksille, yrittäjille ja yrittäjäksi aikoville. Palvelu kuuluu hallitusohjelman mukaiseen luovien alojen yrittäjyyden kehittämishankkeeseen. Jalostamon toiminta on luokiteltu sparraukseksi ja neuvonnaksi haluten erottaa se konsultoinnista. Tarjottava tukipalvelu on konseptoitu yhden päivän henkilökohtaiseksi ja maksulliseksi Jalostamo-neuvontapalveluksi ja tätä lyhyempikestoisemmaksi maksuttomaksi Jalostamoklinikaksi.⁷

Myös Tekes-ohjelmat on nostettu korkealle vahvuuksien ja mahdollisuuksien joukossa. Tosin ohjelmien nähtiin myös olevan valtakunnallisia, eikä siten mitenkään alueelle erityisiä. Ohjelmien nostaminen kärkeen kertoo kuitenkin niiden painavasta merkityksestä toimijoille. Toisaalta tämä ei ole erityistä toimialallekaan vaan toistuu useilla toimialoilla myös kansallisesti.

Myös Turun Euroopan kulttuuripääkaupunkivuosi 2011 haluttiin nostaa sekä vahvuudeksi, mahdollisuudeksi että uhaksi. Hankkeen nähtiin jo tukeneen luovien alojen toimijoita vahvistaen alan saamaa huomioita ja panostuksia. Mahdollisuutena tämä oli ilmi-

⁷ Jalostamo – näkemyksiä ja neuvontaa luoville aloille. 2.11.2010. PowerPoint –esittelymateriaali.

selvä, tosin siihen ei juurikaan uskottu. Se arvotettiin nimetyistä kymmenestä mahdollisuudesta viimeisimmäksi. Kulttuuripääkaupunki-hankkeesta nähtiin seuraavan myös riskejä, jotka kytkeytyvät lähinnä kaupungin ja muiden tähän liittyvien keskeisten toimijoiden kykyyn hyödyntää mahdollisuuksia niin hyvin kuin mahdollista. Teemavuosi liitettiin uhkien listalle, koska siitä pelättiin seuraavan luovien alojen taantuma resurssin ja innostuksen päättyessä vuoden mukana.

Edellä mainittujen lisäksi vahvuuksiksi nostettiin Creve-yrityshautomon ja alueen toimijoiden kyky nähdä vahvistuvan luovan talouden mahdollisuudet. Alueella tunnistettiin vahvaa ja yhteistä tahtoa osallistua kulttuurin vahvistamiseen. Viiden kärkijoukosta tiipahtaneet vahvuudet kytkeytyivät myös alueeseen ja sen osaamiseen: Varsinais-Suomen historia, luovien alojen taiteiden ja kulttuurin koulutus sekä alueen innokas ja tekijöidensä näköinen pienten toimijoiden yhteisö.

Suurimmaksi heikkoudeksi nousi työpajassakin paljon keskustelua aiheuttanut teema toimijoiden omasta passiivisuudesta. Osallistujat kokivat, että luovien alojen toimijat luottavat usein liiaksi valtion tai kunnan 'pelastavan' heidät mm. tukia myöntämällä. Luovien alojen yrittäjien toivottiin ottavan aktiivisemmän otteen liiketoimintansa kehittämisestä. Edellä vahvuutena mainittu koulutus käännettiin myös heikkoudeksi. Taiteiden ja kulttuurin koulutuksen koettiin nimittäin jäävän usein täysimääräisesti hyödynnettäväksi. Koulutuksessa nähtiin paljon käyttämätöntä potentiaalia, sekä itse koulutusohjelmiin ja opetukseen että valmistuviin opiskelijoihin viitaten. Kolmanneksi suurimmaksi heikkoudeksi arvotettu uskalluksen puute oman osaamisen esiintuomisessa kytkeytyi edelliseen kohtaan. Luovien alojen osaajien nähtiin olevan usein vaatimattomia omaa osaamistaan arvioidessaan ja myydessään. Vaikka yhdeksi vahvuudeksi nostettiin alueen toimijoiden yhteinen tahtotila, kääntyi myös tämä osittain heikkoudeksi osallistujien pitäessä alueen yliopistojen ja kaupungin keskinäistä vuorovaikutusta puutteellisena. Osapuolten ei koettu hyödyntävän toistensa vahvuuksia ja osaamista parhaalla mahdollisella tavalla. Osaksi tähänkin kytkeytyi viidenneksi alueen heikkoudeksi määritetty pitkäjänteisyyden puute. Esim. luovien alojen työskentelyn tulosten tuotteistamisen sekä alueen toimijoiden yhteistyön muotoutumisen nähtiin vaativan aikaa ja tämän taas vaativan pitkäjänteisyyttä ja sitoutumista. Yhteistyötä vahvistamaan kaivattiin pysyviä yhteistyöfoorumeita, joiden nähtiin nyt puuttuvan tai olevan riittämättömiä. Alueen heikkoudeksi nimettiin myös elinkeinorakenne, jossa ei ole tilaa luoville aloille.

Tekes-ohjelmien jälkeen toiseksi arvokkaimmaksi mahdollisuudeksi nostettiin verkko-kaupan vahvistuminen. Tämän nähtiin avaavan runsaasti uusia liiketoimintamahdollisuuksia kohtuullisen pienellä panostuksella. Jalostamo-palvelun tarjoama asiantuntijapalvelu koettiin merkittäväksi mahdollisuudeksi. Vahvuuksissa ja heikkouksissa profiloitunut yhteistyö nousi myös mahdollisuuksien listalle. Eri alojen toimijoiden yhteen kokoamista, ehkä myös poikkeuksellisten teemojen ympärille, pidettiin alueen toimijoille tärkeänä mahdollisuutena. Viidenneksi mahdollisuudeksi arvotettu kulttuurikeskus Logomo ilmentää myös mainittua eri toimijoiden kokoamista saman katon alle. Logomo on luovan talouden, taiteen ja kulttuurin keskus, jonka tilat ovat vielä keskeneräiset. Logomo tarjoaa kuitenkin jo tapahtumia ja siihen liittyy paljon odotuksia. Viiden kärjestä jääneitä Varsinais-Suomen luovien alojen mahdollisuuksia olivat: Osaaminen, me tehdään –henki, uusien innovaatioiden kaupallistaminen, Turun monikulttuurisuus ja jo aiemmin mainittu kulttuuripääkaupunki-hanke. Monikulttuurisuuden tarjoamien mahdollisuuksien nykyistä monipuolisemmasta hyödyntämisestä keskusteltaessa muistutettiin, että Turku on Suomen toiseksi monikulttuurisin kaupunki. Tämä voisi tarjota paljon uudenlaisia näkökulmia ja sisältöjä taiteiden ja kulttuurin toimijoille.

Työpajassa tunnistettiin vain kaksi uhkaa, eikä näitä täydennetty sähköisessä delfoi-kyselyssä. Jo mainitun kulttuuripääkaupunki-hankkeen lisäksi uhkaksi nimettiin vain yleinen luovien alojen teemaan ja nousuun kyllästyminen. Tämä on Turku 2011-uhana kanssa hyvin samansisältöinen mutta laaja-alaisempi. Yksi vastaaja myös mainitsi kyselyssä, että samaa keskustelua alueen tilanteesta tullaan käymään vielä kymmenenkin vuoden kuluttua kun alan varsinainen toiminta on tai sen pelätään olevan muualla.

11.3 Kehittämissesitykset

Seuraavassa taulukossa on yhteenveto osallistujien ideoimista ja delfoi-kyselyssä täydennetyistä konkreettisista kehittämissideoista. Nämä eivät ole painoarvoltaan tai toteutettavuudeltaan keskenään yhdenvertaisia, vaan tavoitteena oli koota mahdollisimman paljon konkreettisia kehittämissesityksiä niiden kattavuuteen tai realismisuuteen puuttumatta.

SISÄLTÖ	VASTUU	RAHOITUS	AIKATAULU	MUUTA, ESIM. KUMPPANUUKSET
1. Koulutus televisioalan käsikirjoittajille. Pelkkä workshop ei riitä taitojen oppimiseen.	Yritykset	OKM		
2. Käsikirjoittamisen ja palvelumuotoilun vieminen suunnitteluprosesseihin. Esimerkiksi toimitilasuunnittelu, palvelut.	Yritykset Tutkimus-, kehittämis- ja välittäjäorganisaatiot	Kehittämissuunnitelmat	2011 lähtien	Edellyttää vastaavaa koulutusta käsikirjoittajille Toteutettavissa esim. kaupunkisuunnittelun ja rakennushankkeiden osana Liiketoimintaprosessien tunteemus tueksi
3. Taiteen merkityksen avaaminen kansalaisille (yhteiskunnallinen, hyvinvointi, kulttuuri), hyvien ideoiden syntyyn liittyvien tarinoiden levittäminen, luovien toimialojen sankarit.	Turku 2011-säätiö Taidetoimikunta Oppilaitokset Kunnat			Tärkeää kertoa päättäjille
4. Fyysisen saavutettavuuden mahdollisuudet (esteettömyys, taiteen tuominen sellaisten ihmisten luo, jotka eivät itse aktiivisesti haakeudu sen pariin). Netti-tv:n hyödyntäminen. Taidinvalidien tuominen taiteen pariin.	Turku 2011-säätiö Kunnat	Maakunnan kehittämisaikataulu Kehittämissuunnitelmat	Voisi jatkaa Turku 2011-säätiön työtä	Turku ehdolla esteettömäksi eurooppalaiseksi kaupungiksi
5. Yrittäjän opiskelun tukeminen (työn ohessa toteutettavat ovat sisällöltään kevyitä).		Yhteishankintakoulutus Osarahoitus ministeriöltä tms.		Tämä voisi olla osana jotain kokonaisuutta Vaatii kansallisen tason ratkaisuja
6. Verkkoakatemia: lähikäynnit - teoria – harjoittelu. Osallistujat voivat valita itselleen sopivat palaset.	Koulutuslaitokset	OKM Tekes		Voidaan hyödyntää netti-tv:tä Pitäisi olla avoin kaikille alan toi-

				mijoille, mahdollistaisi tekijöiden ja opiskelijoiden vuorovaikutuksen
7. Taitelijoiden ja muiden alojen ammattilaisten olemassa olevien verkostojen laajentaminen (vrt. Luovikko).	Alueellinen yritys	Maakunnan kehittämisasiirahoitushjelmät	2011 lähtien	Haasteena on se, miten aktivoita olemassa olevaa. Kaikilla tahoilla ei ole aikaa uusille kokouksille yms. Luovikon organisaatiot tueksi
8. Myynti tms. asiantuntijarengas / kohtaamispaikka.	Yritykset Tutkimus-, kehittämis- ja välittäjäorganisaatiot	Siirtymäkausi / alkuvaihe tuetuna Maakunnan kehittämisasiirahoitushjelmät	2011 lähtien	Juridiset reunaehdot
9. Muita ajatuksia:				
<ul style="list-style-type: none"> • Monialaisuuden hyödyntäminen ja sitä kautta menestyvien ja hyvien tuotteiden tuottaminen • Luovuuden ylistäminen eri työyhteisöissä ja yrityksissä • Palvelumuotoilu-näkökulman integrointi eri alojen hankkeisiin 				

Taulukko 14: Luovien alojen asiantuntijaraadin esittämät kehitysehdotukset

LIITE 1

Luovien alojen TKTT-asiantuntijaraati 26.10.2010, osallistujat

Hytti Ulla, tutkimusjohtaja, TY/Kaupparokkeakoulu
Laaksonen Markku, tj. Melodia OY
Luostarinen Nina, hankesuunnittelija, TKI HUMAK Meri
Lynne Antero, yrittäjä, Raison Focus Video OY
Niittynen Oili, taiteilija, Ateljee Oili
Nylund Mona, utbildningsplanerare, Åbo Akademi
Parkkola Timo, T&K-päällikkö, TKI HUMAK Meri
Peltola Sami, tuottaja, TKI HUMAK Meri
Pyörre Sami, COO, operatiivinen johtaja, ED-Design
Saukkolin Jukka, tutkimus- ja kehittämispäällikkö, KPK 2011
Stenman Sonja, tuottaja, Mieliteko OY
Suomela Pekka, teknologia-asiantuntija, TEKES
Terho Henri, pääsihteeri, V-S:n taidetoimikunta
Ukkola Aino, projektikoordinaattori, Turun seudun kehittämiskeskus,
Uimonen Joakim, Manager, Product Design, Design Joakim Uimonen (Dahon),
Vanhanen Elise, täydennyskoulutuspäällikkö, Turun taideakatemia
Vatanen Jukka, elinkeinopäällikkö, Turun TE-toimisto

Varsinais-Suomen elinkeino-,
liikenne- ja ympäristökeskus
Ratapihankatu 36
PL 236, 20101 TURKU
puh. 020 636 0060
www.ely-keskus.fi

ISSN-L 1798-8004
ISSN 1798-8004 (painettu)
ISBN 978-952-257-214-1 (painettu)
ISSN 1798-8012 (verkkójulkaisu)
ISBN 978-952-257-215-8 (PDF)